

Bureau voor Archeologie Rapport 515

Tempeliersstraat 35, Haarlem, gemeente Haarlem: een bureau- en inventariserend veldonderzoek in de vorm van boringen in de verkennende fase

Colofon

titel: Bureau voor Archeologie Rapport 515. Tempeliersstraat 35,
Haarlem, gemeente Haarlem: een bureau- en inventariserend
veldonderzoek in de vorm van boringen in de verkennende fase

auteur: A. de Boer (KNA senior prospector)

datum: 28 augustus 2017

status: definitief

ISSN: 2214-6687

© Bureau voor Archeologie

Koningsweg 244 Utrecht

T 030 245 18 95

E info@bureauvoorarcheologie.nl

I <https://www.bureauvoorarcheologie.nl>

Administratieve gegevens

Projectnummer	2016062903
Provincie	Noord-Holland
Gemeente	Haarlem
Plaats	Haarlem
Toponiem	Tempeliersstraat 35
Centrum locatie (m RD)	103.300; 487.850 (x; y)
Omvang plangebied	3.340 m ²
Kadastrale gegevens	Gemeente Haarlem, sectie I, percelen 1226, 2112, 2113, 3433, 3434
ARCHIS onderzoeksmeldingsnummer	4551077100; 4551085100
Gemeentelijke Projectcode	TEMP.0.2017
Soort onderzoek	een bureau- en inventariserend veldonderzoek in de vorm van boringen
Opdrachtgever	HBB Ontwikkeling BV
Uitvoerder	Bureau voor Archeologie, A. de Boer, F. Roodenburg
Kaartblad	25A
Periode van uitvoering	Juni 2017
Bevoegd gezag	Gemeente Haarlem
Deskundige namens bevoegde overheid	Gemeente Haarlem P.A.M.M. van Kempen
Beheerder en plaats van documentatie	Digitale documentatie: ARCHIS en E-Depot Vondstdocumentatie: Bureau voor Archeologie

Figuur 1: Het onderzoeksgebied (kaartbeeld) met plangebied (rood; www.opentopo.nl).

Inhoudsopgave

	Samenvatting.....	7
1	Inleiding.....	8
	1.1 Doelstelling en vraagstelling.....	8
2	Bureauonderzoek.....	10
	2.1 Methode.....	10
	2.2 Huidige situatie en beoogde ingreep.....	10
	2.3 Aardkunde.....	10
	2.4 Bewoning en historische situatie.....	11
	2.5 Bekende archeologische en ondergrondse bouwhistorische waarden.....	13
	2.6 Mogelijke verstoringen.....	19
	2.7 Gespecificeerde verwachting.....	19
3	Booronderzoek.....	21
	3.1 Methode.....	21
	3.2 Resultaten.....	22
	3.3 Interpretatie.....	23
4	Conclusie.....	24
5	Advies.....	26
6	Literatuur.....	27
	Figuren.....	30
	Bijlage 1: Boorprofielen.....	61
	Bijlage 2: Boorbeschrijvingen.....	64

Lijst met Figuren

Figuur 1: Het onderzoeksgebied (kaartbeeld) met plangebied (rood; www.opentopo.nl).....	3
Figuur 2: Beleidskaart van de gemeente Haarlem (Stedenbouw en Ontwerp Haarlem 2009).....	30
Figuur 3: Ligging van het plangebied.....	31
Figuur 4: Luchtfoto.....	32
Figuur 5: Foto's vanaf de openbare weg kijkend naar het noorden vanaf de Tempelierstraat (boven) en kijkend naar het zuiden vanaf de Raamsingel (Google Street View).....	33
Figuur 6: Doorsnede bebouwing aan de Tempelierstraat 37. Bron: "Plan voor 5 Onder en 6 woonhuizen met werkplaats a/d Tempelierstraat te Haarlem.", gemeente archief Haarlem, datering onbekend. Beschikbaar gesteld.....	34
Figuur 7: Detail fundering danszaal van dansschool aan de Raamsingel. Bron: "Plan voor het bouwen van een woonhuis op een terrein aan den Raamsingel", gemeente archief Haarlem, datering onbekend. Beschikbaar gesteld door HBB.....	35
Figuur 8: Doorsnede met kelder bij dansschool aan de Raamsingel 16, zie fig. 10 voor de ligging in plattegrond. Bron: "Plan voor het bouwen van een woonhuis op een terrein aan den Raamsingel", gemeente archief Haarlem, datering onbekend. Beschikbaar gesteld door HBB.....	35
Figuur 9: Kelder onder Tempelierstraat 35, zie fig. 10 voor de ligging in plattegrond. Bron: "Werk Tempelierstraat 35 Haarlem, datum: 27 oktober 1986, Architectenburo D. van Doorn", Beschikbaar gesteld door HBB.....	36
Figuur 10: Ligging van kelders.....	37
Figuur 11: Bestaande situatie (links) en nieuwe situatie (rechts).....	38
Figuur 12: Plattegrond begane grond nieuwe situatie.....	39
Figuur 13: Contour van de kelder onder het nieuwe gebouw.....	40
Figuur 14: Bouwjaar van de panden in het plangebied (Kadaster 2013).....	41
Figuur 15: Geologisch profiel (Dinoloket). Het plangebied ligt ter hoogte van de rode pijl.....	42
Figuur 16: Geologische kaart (Blokzijl en Metten 1995). Het plangebied ligt in zone: Duinzand (Oude Duinen) op strandwalzand.....	43
Figuur 17: Hoogte-reliëfkaart op basis van het AHN (Kadaster en PDOK 2014). Hoogtewaarden in meters ten opzichte van N.A.P.....	44
Figuur 18: Stadsplattegrond Haarlem ca. 1560 van Van Deventer (Van Deventer 1558), zie fig. 19 voor een gedigitaliseerde versie.....	45
Figuur 19: Stadsplattegrond Jacob van Deventer (Deventer 1559; Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).....	46
Figuur 20: Kaartboek van het Rijnland uit 1615, blad 2: Haarlem (Balthasar en Berckenrode 1615).....	47
Figuur 21: Atlas Toonneel der Steden, blad Haarlem (Blaeu 1649).....	47
Figuur 22: Kaart uit 1688 (De Hooghe 1688). Het noorden is links.....	48
Figuur 23: Haarlem in 1742 (Tirion en Spinder 1742).....	49
Figuur 24: Kadastrale Minuut (1811-1832).....	50
Figuur 25: Kaart van Nautz uit 1822 (Nautz 1822).....	51
Figuur 26: Bonnekaart 1877.....	52
Figuur 27: Bonnekaart 1900, blad 346 – Haarlem.....	53
Figuur 28: Bonnekaart 1905.....	53
Figuur 29: Bonnekaart 1926.....	54
Figuur 30: Topografische kaart blad 25A, 1952.....	55
Figuur 31: Topografische kaart 1961.....	55

Figuur 32: Topografische kaart 1995.....	56
Figuur 33: Actuele topografische kaart (top10vector).....	56
Figuur 34: Archeologische terreinen (rood), waarnemingen (geel) en onderzoeken (blauw) uit ARCHIS (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2016).....	57
Figuur 35: Ligging van het archeologisch onderzoek bij het Provinciehuis Paviljoen Welgelegen, met blauwe lijn.....	58
Figuur 36: Boorpuntenkaart met verspreiding van indicatoren.....	59
Figuur 37: Schematische doorsnede.....	60

Lijst met Tabellen

Tabel 1: Aardkundige waarden.....	11
Tabel 2: Bekende waarden tot ca. 200 m van het plangebied.....	19

Samenvatting

Bureau voor Archeologie heeft een bureau- en inventariserend veldonderzoek in de vorm van boringen uitgevoerd voor herontwikkeling van enkele percelen bij de Tempeliersstraat 36 te Haarlem.

De vraagstelling van het onderzoek luidt: hoe kan rekening gehouden worden met eventuele archeologische waarden bij de voorgenomen ontwikkeling? Het onderzoek is uitgevoerd in overeenstemming met de richtlijnen van de KNA, protocollen 4002 en 4003, en de richtlijnen van de gemeente. In het kader van het onderzoek zijn kaarten, databases en literatuur geraadpleegd om te komen tot een gespecificeerde archeologische verwachting van het gebied.

Het voornemen bestaat om de bebouwing te slopen en te vervangen. Bij de nieuwbouw wordt een parkeergarage aangelegd waarvan de onderzijde komt op 5 m-mv. Uitgaande van een bouwpeil van 0,8 m NAP (gemiddelde maaiveldhoogte) komt de basis van de parkeergarage op -4,2 m NAP.

Het plangebied ligt in archeologisch landschap 'Duinen en strandwallen'. De top van de Pleistocene afzettingen ligt op ongeveer -15 m NAP. De top van de Pleistocene afzettingen bestaan uit dekzand (Formatie van Boxtel). Hierop ligt een pakket mariene afzettingen (Laagpakket van Wormer) en een pakket strand- en duinafzettingen (Laagpakket van Zandvoort). Het booronderzoek bevestigt de aanwezigheid van de strand- en duinafzettingen. In één boorprofiel is in de top van deze afzettingen een pakket veen van 20 cm dikte aanwezig.

In de top van de duinafzettingen bevinden zich (resten) van een bodem. De top van het archeologische relevante niveau ligt tussen 120 en 150 cm-mv (-55 en -29 cm NAP). In boorprofiel 3 is ook onder het veen een bodem aanwezig. De top hiervan ligt op 160 cm-mv (-89 cm NAP). In de bodems kunnen archeologische resten uit het Neolithicum (vorming van de strandwallen) tot en met de Nieuwe tijd aanwezig zijn. Op deze afzettingen ligt een ophooglaag van 120 tot 150 cm dik. In de ophooglaag kunnen resten gerelateerd aan de aanwezigheid van tuinen uit de Nieuwe tijd aanwezig zijn.

De aanwezigheid van de bodems wijst erop dat een oud oppervlak aanwezig is. Archeologische indicatoren in de bodems (baksteen, glas en aardewerk) dateren deze laag in de Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Waar deze indicatoren ontbreken in deze bodem kunnen ook oudere archeologische resten aanwezig zijn uit het (Neolithicum tot en met Romeinse tijd).

Bij de ontwikkeling worden de mogelijke archeologische niveaus vergraven. Bureau voor Archeologie adviseert de omvang, ligging, aard en datering van eventuele archeologische resten nader te bepalen door een proefsleuvenonderzoek uit te laten voeren.

Dit onderzoek is met grote zorgvuldigheid uitgevoerd. Het is echter nooit uit te sluiten dat bij graafwerkzaamheden archeologische resten worden aangetroffen op plaatsen waar die niet worden verwacht. Eventuele archeologische resten is men verplicht te melden bij de Minister van OCW in overeenstemming met de Erfgoedwet uit 2016. In dit geval wordt aangeraden om contact op te nemen met de gemeente Haarlem.

1 Inleiding

Bureau voor Archeologie heeft een archeologisch onderzoek uitgevoerd voor herontwikkeling van enkele percelen bij de Tempeliersstraat 35 te Haarlem.

In het gebied geldt een vastgesteld archeologisch beleid.¹ Op de archeologische beleidskaart van de gemeente Haarlem ligt het plangebied in categorie 3: bij bodemversturende activiteiten van meer dan 500 m² en dieper dan 30 cm onder maaiveld dient een archeologisch rapport te worden overlegd.

Het plangebied heeft een oppervlak van ca. 3.340 m², zie fig. 16. De beoogde ontwikkeling leidt tot een bodemverstoring tot 5 m-mv. Hiermee overschrijdt het plan de vrijstellingscriteria en geldt de verplichting om een onderzoek op de locatie uit te voeren.

Het onderzoeksgebied is een zone met straal van circa 200 m om de ontwikkeling heen.

Het onderzoek is uitgevoerd onder certificaat BRL SIKB 4000,² in overeenstemming met de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA versie 4.0) en de richtlijnen van de gemeente Haarlem.³

Conform KNA 4.0 vormt een waardestelling (VS06) en selectieadvies (VS07) van vindplaatsen onderdeel van een standaardrapport (VS05). Omdat het de verkennende fase van het veldonderzoek betreft is geen waardestelling mogelijk en is geen selectieadvies opgesteld.

1.1 Doelstelling en vraagstelling

Het doel van het bureauonderzoek is het opstellen van een gespecificeerde archeologische verwachting. Het doel van het veldonderzoek is het controleren en verfijnen van de archeologische verwachting zodat een beslissing genomen kan worden over hoe met eventuele archeologische waarden rekening moet worden gehouden bij de voorgenomen werkzaamheden.

Het veldonderzoek is uitgevoerd als booronderzoek (IVO – O) en heeft de verkennende vorm. Met het verkennende veldonderzoek wordt inzicht verkregen in de vormeenheden van het landschap, voor zover deze van invloed zijn op de locatiekeuze in het verleden. Hiermee worden kansarme zones uitgesloten en kansrijke zones geselecteerd.

De volgende onderzoeksvragen zijn in dit onderzoek gebruikt:

1. *Waaruit bestaan de voorgenomen bodemingrepen?*
2. *Wat is de landschappelijke ligging van het plangebied in termen van geomorfologie, geologie en bodemkunde?*
3. *Bevinden zich archeologisch relevante afzettingen in het plangebied? Zo ja, op welke diepte ten opzichte van het maaiveld en NAP?*
4. *Is sprake van een natuurlijke (intacte) bodemopbouw of is deze (deels) verstoord? Indien sprake is van verstoringen, wat is de diepte en omvang van de verstoring?*

1 (Stedenbouw en Ontwerp Haarlem 2009)

2 <http://www.kiwa.nl/upload/certificate/00094278.pdf>

3 (Van Zalinge 2014)

5. *Indien archeologische indicatoren zijn aangetroffen: Op welke diepte ten opzichte van het maaiveld en NAP bevinden deze zich?*
6. *Zijn er (aanwijzingen voor) archeologische waarden in het plangebied aanwezig, en zo ja, wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard en datering hiervan?*
7. *Dient op basis van de resultaten van het veldonderzoek de gespecificeerde archeologische verwachting bijgesteld te worden?*
8. *In hoeverre worden eventueel aanwezige archeologische waarden bedreigd door de voorgenomen bodemversturende werkzaamheden?*
9. *Is het plangebied voldoende onderzocht en zo nee, welke vorm van nader archeologisch onderzoek kan worden geadviseerd?*

2 Bureauonderzoek

2.1 Methode

Het bureauonderzoek is uitgevoerd in overeenstemming met de richtlijnen van de KNA 4.0, protocol 4002.⁴

In het kader van het onderzoek zijn kaarten, databases en literatuur geraadpleegd om tot een gespecificeerde archeologische verwachting van het gebied te komen. Eerst wordt het plan- en onderzoeksgebied vastgesteld en het onderzoek gemeld bij ARCHIS. Daarna wordt achtereenvolgens de aardkundige, archeologische en historische context van het te onderzoeken gebied bestudeerd. Deze gegevens leiden tot het opstellen van een gespecificeerde verwachting. In de gespecificeerde verwachting worden de mogelijk aanwezige archeologische waarden beschreven in termen van onder meer diepteligging, omvang, ouderdom en conservering.

De genoemde stappen leiden tot onderhavig rapport en het openbaar maken van de resultaten bij Archis en het e-Depot voor de Nederlandse Archeologie.⁵ In de hierna volgende hoofdstukken worden de belangrijkste onderzoeksgegevens gepresenteerd.

Van alle afgebeelde kaarten is het noorden boven, tenzij anders aangegeven.

2.2 Huidige situatie en beoogde ingreep

Het plangebied ligt in de gemeente Haarlem in de gelijknamige plaats. De locatie ligt aan het adres Tempeliersstraat 35.

Het plangebied ligt ten zuiden van de historische stadskern tussen de Raamsingel en de Tempeliersstraat. De locatie is deels bebouwd (fig. 3 en 4).

Het voornemen bestaat om de bebouwing te slopen en te vervangen (fig. 11, 12 en 13). Bij de nieuwbouw wordt een parkeergarage aangelegd waarvan de onderzijde komt op 5 m-mv. Uitgaande van een bouwpeil van 0,8 m NAP (gemiddelde maaiveldhoogte) komt de basis van de parkeergarage op -4,2 m NAP.

De huidige bebouwing dateert uit begin 20^e eeuw (fig. 14; bouwjaren tussen 1907 en 1932). Vrijwel alle bebouwing is gefundeerd op poeren waarvan de basis op ongeveer 80 cm-mv ligt (fig. 7). Op twee plaatsen in het plangebied is een kelder op stahoogte aanwezig. De basis van de kelder ligt op ongeveer 2,5 m-mv (fig. 8, 9 en 10).

Het plangebied heeft een omvang van 3.340 m².

2.3 Aardkunde

De aardkundige gegevens staan samengevat in tabel 1.

Het plangebied ligt in archeologisch landschap 'Duinen en strandwallen'.⁶ Op basis van gegevens van het geologisch model Geotop is een dwarsdoorsnede bij het plangebied gemaakt (fig. 15).⁷ De top van de Pleistocene afzettingen ligt op

4 (SIKB 2016)

5 (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Data Archiving and Networking Services)

6 (Rensink e.a. 2015)

7 (Stafleu e.a. 2013; DinoLoket)

ongeveer -15 m NAP. De top van de Pleistocene afzettingen bestaan uit dekzand (Formatie van Boxtel).

Hierop ligt een pakket mariene afzettingen (Laagpakket van Wormer). De top van dit pakket mariene afzettingen ligt op ongeveer -10 m NAP.

Hierop ligt een pakket strand- en duinafzettingen (Laagpakket van Zandvoort). Het pakket strand- en duinafzettingen vormt een langgerekte noord-zuid georiënteerde rug en vormt een strandwal. Deze strandwal is gevormd tussen 3850 en 2750 v. Chr.⁸

Op de geologische kaart van Haarlem en omgeving ligt het plangebied in een zone met duinzand (Oude Duinen) op strandwal-zand (fig. 16).

Op de bodemkaart en geomorfologische kaartserie 1:50 000 staat het plangebied als bebouwd gekarteerd.

De hoogteligging van noord-zuid georiënteerde strandwal is geïllustreerd met een hoogte-reliëfkaart in fig. 17. Het oppervlak in het plangebied ligt tussen 0,6 en 1,0 m NAP.

In het plangebied is milieuhygiënisch booronderzoek uitgevoerd bestaande uit dertien boringen.⁹ Hieruit komt naar voren dat de ondergrond vanaf de onderzijde van de verharding (klinkers/tegels) tot de maximale boordiepte van 5,5 m-mv grotendeels bestaat uit zand. In één boorprofiel was een kleilaag aanwezig tussen 1 en 1,5 m-mv. In de top van het bodemprofiel bevinden zich bijmengingen van stenen, beton, kooltjes en/of slakken tot een diepte variërend tussen 0,4 en 1,2 m-mv. In een deel van het plangebied is sprake van lichte tot sterke verontreinigingen met zware metalen.

In BISNederland zijn geen aanvullende gegevens beschikbaar.¹⁰

Bron	Situatie plangebied, omschrijving
Geologie (fig. 16)	Geologische Overzichtskaart 1 : 250 000: ¹¹ <ul style="list-style-type: none"> Na2: Formatie van Naaldwijk; zeeklei en -zand Geologische kaart Haarlem en omgeving: ¹² <ul style="list-style-type: none"> Het plangebied ligt in zone: Duinzand (Oude Duinen) op strandwalzand.
Bodemkunde	bebouwd
Geomorfologie	Bebouwing (Beb)
AHN (fig. 17)	Het maaiveld in het plangebied ligt tussen 0,6 en 1,0 m NAP.

Tabel 1: Aardkundige waarden.

2.4 Bewoning en historische situatie

De strandwallen in het West Nederlandse kustgebied zijn na hun vorming in het Neolithicum bewoonbaar. De eerste bewoners legden eenvoudige akkers aan en gebruikte daarbij de scheurploeg (eergetouw). Dergelijke vondsten zijn onder meer bij een opgraving op het terrein van het provinciehuis gedaan, ongeveer vijfhonderd meter zuidoostelijk van het plangebied.

⁸ (Vos en Weerts 2011)

⁹ (Oranjewoud 2009)

¹⁰ (Alterra Wageningen UR 2012)

¹¹ (De Mulder 2003)

¹² (Blokzijl en Metten 1995)

De oudste vermelding van Haarlem stamt uit de periode 918-948 AD. Op de kaart van Van Deventer uit ca. 1550, wordt de stad Haarlem afgebeeld (fig. 18 en 19). Het plangebied ligt direct ten zuiden van de laatmiddeleeuwse stad. Het huidige patroon van wegen en kanalen is dan al aanwezig. Langs het zuiden van de stad liggen de stadsmuur, een gracht en een singel (het pad langs de zuidkant van de gracht). Ten zuiden van het plangebied ligt de Molensteeg. Ten oosten van het plangebied ligt de Grote Houtpoort. Het plangebied is onbebouwd, en zal dit nog lange tijd blijven, aangezien het in het schootsveld van de stadsverdediging ligt.

Begin 17^e eeuw staat ook de Raampoort ten westen van het plangebied afgebeeld (fig. 20). Deze is als een soort dienstuitgang ten behoeve van de wevers van de Vijfhoek aangelegd, zodat deze eenvoudig bij hun droogvelden net buiten de stadsmuur te kunnen komen. Op de droogvelden stonden de op ramen gespannen doeken te drogen. De Raampoort werd in 1610 gebouwd. Deze werd gebouwd ter plaatse van de ook in dat jaar afgebroken Schutterstoren.¹³

Midden 17^e eeuw bevinden zich aan de zuidwestzijde van de stad uitgestrekte 'Raamvelden' (fig. 21). Waarschijnlijk stamt uit deze periode de toponiem 'Raam'-gracht/singel/vest. Naast de raamvelden bevinden zich uitgestrekte tuinen. De gedetailleerde geometrische vormen in de tuinen op de kaart van Blaeu geven aan dat dit geen gewone groentetuinen waren. Het waren recreatiegebieden voor de welgestelde burgers uit Haarlem, maar ook uit Amsterdam en andere grote steden, die hier komen om de drukke en vieze steden te ontvluchten. Zowel de siertuinen als de raamvelden zijn volledig ommuurd.

Op de gedetailleerde kaart van De Hooghe van eind 17^e eeuw (fig. 22), worden diverse kleine gebouwen afgebeeld. Dit zijn mogelijk paviljoenen ter vermaak, schuren voor opslag of toegangen tot waterkelders.

De figuratieve kaart van Tirion uit de 18^e eeuw geeft een vergelijkbaar beeld (fig. 23).

Begin 19^e eeuw bevindt zich in het plangebied nog steeds geen bebouwing (fig. 24 en 25). De weg langs de zuidzijde wordt 'Gedeloze weg' genoemd (voorheen Molensteeg). Mogelijk is dit een verwijzing naar een route waarlangs men Haarlem kon passeren zonder tol te betalen.

In 1877 en 1900 bevindt zich langs de Raamsingel een vrijwel aaneensluitend lint van bebouwing (fig. 26 en 27). De beperking dat in het schootsveld niet mag worden gebouwd is (blijkbaar) opgeheven. Achter de bebouwing liggen tuinen. Op deze Bonnekaarten staat in de tuin een symbool bestaande uit twee kruisende strepen. Ze staan zowel in het plangebied als ook daarbuiten. Dit lijkt op het symbool voor "houten molen" maar is waarschijnlijk een figuratieve weergave van de aanwezigheid van de siertuinen.

In 1905 is het wegenpatroon aangepast (fig. 28). Het pad langs de zuidzijde wordt rechtgetrokken: dit is wat nu de Tempeliersstraat wordt genoemd. Tussen de Raamsingel en de Tempeliersstraat is een pad aangelegd dat nu de westzijde van het plangebied vormt.

In 1926 staan aaneengesloten blokken met woningen op de Bonnekaart (fig. 29). De bebouwing in het plangebied is in deze periode gerealiseerd. Sindsdien zijn er in het plangebied geen grote wijzigingen meer (fig. 30 tot en met 33).

13 (Herwijnen, Kieft, en Visser 1982, 13)

2.5 Bekende archeologische en ondergrondse bouwhistorische waarden

Archeologische terreinen, waarnemingen en onderzoeksmeldingen staan weergegeven in fig. 34 en staan toegelicht in tabel 2. De belangrijkste bevindingen worden in de lopende tekst samengevat.

Het plangebied is niet eerder archeologisch onderzocht. In het plangebied liggen geen archeologische waarnemingen.

Het plangebied ligt in een archeologisch terrein van waarde (nr. 13.921). Het betreft een terrein met mogelijk sporen van bewoning daterend vanaf het Laat Neolithicum tot en met de Romeinse tijd. De begrenzing is vastgesteld op basis van de landschappelijke ligging (strandwal) en op basis van vondsten.

Het plangebied ligt direct ten zuiden van de historische kern van Haarlem (AMK terrein 13.913).

Ongeveer vijfhonderd meter ten zuidoosten van het plangebied (fig. 35) heeft een opgraving plaatsgevonden bij het Provinciehuis Paviljoen Welgelegen. Dat plangebied heeft een landschappelijk vergelijkbaar met die van onderhavig plangebied bij de Tempelierstraat.¹⁴ Bij de opgraving zijn bewoninglagen in de top van de strandwal gevonden met zeker zeven en mogelijk acht gebruiksfasen uit de Prehistorie, hoofdzakelijk akkerlagen (eiergetouwkrassen), enkele gebruiksvorwerpen en plaggenwaterputten. Op een ander deel van het opgravingsterrein zijn resten gevonden van waterputten, greppels en houten constructie die kunnen worden gerelateerd aan het 17^e en 18^e eeuwse tuinencomplex op die locatie.

In het plangebied zijn geen bekende (ondergrondse) bouwhistorische waarden geregistreerd.

In het plangebied zijn geen bekende militaire erfgoedwaarden geregistreerd op IKME.¹⁵

Bron	Omschrijving
Archeologische terreinen	<p>13.913 - Haarlem - Terrein van hoge archeologische waarde Terrein met sporen van bewoning en gebruik uit de Prehistorie en Middeleeuwen. De begrenzing is vastgesteld door de gemeentearcheoloog van Haarlem.</p> <p>13.921 - Haarlem - Terrein van archeologische waarde Terrein met mogelijk sporen van bewoning daterend vanaf het Laat Neolithicum tot en met de Romeinse tijd. De begrenzing is vastgesteld door de gemeentearcheoloog van Haarlem op grond van vondsten en geologische ondergrond (strandwal). Het booronderzoek met onderzoeksmeldingsnummer 25112 (op een zeer klein deel van het terrein!) heeft deze verwachting niet bevestigd.</p>
Waarnemingen	<p>1.033.726: Haarlem, Raamvest Aardewerk, gedraaid – geglazuurd; Nieuwe tijd. Betreft vermoedelijk een spreeuwenpot. Gevonden bij inspectie.</p> <p>1.034.405: Haarlem, Grote Houtstraat 116 Waarneming bij verbouwing van een winkelpand voor 1972; de waarnemer is niet bekend bij de werkgroep. Vondst van een kogelpot (Late Middeleeuwen A of B).</p> <p>1.035.958: Haarlem, Doelstraat Vondst van geglazuurd en ongeglaazuurd steengoed, Late</p>

¹⁴ (Molthof, H.M.)

¹⁵ ("Indicatieve Kaart Militair Erfgoed (IKME)")

Bron	Omschrijving
	<p>Middeleeuwen B tot Late Middeleeuwen B.</p> <p>1.036.109: Haarlem, Lange Raamstraat 34 Opgraving van waterput en beerput.</p> <p>1.037.757: Haarlem, Doelstraat Inspectie. Vondst van 17^e eeuwse waterput.</p> <p>1.037.760: Haarlem, Grote Houtstraat 113 - 115 Inspectie. Vondst van gedraaid aardewerk.</p> <p>1.037.762: Haarlem, Korte Houtstraat Inspectie. Gedraaid, Nieuwe Tijd Vroeg</p> <p>1.040.910: Haarlem, Lange Lakenstraat Steengoed Jacoba-kan uit de Late Middeleeuwen of Nieuwe tijd. De kan is gevonden gedurende waarnemingen bij rioleringswerkzaamheden.</p> <p>1.044.675: Haarlem, Lange Lakenstraat 33 Aardewerk gedraaid, Nieuwe tijd, onbekend aantal.</p> <p>1.044.675: Haarlem, Lange Lakenstraat 33 Opgraving van beerput uit de Nieuwe Tijd, gevuld met divers materiaal (glas, hout, metaal, aardewerk).</p> <p>1.046.136: Haarlem, Lange Raamstraat 20 - 24 Opgraving van afvalkuil met onder een meer halssnoer met gitten kralen.</p> <p>1.046.140: Haarlem, Nieuwe Kerksplein (openbare weg) Opgraving met vondsten van inheems Romeinse bewoningslaag, resten van een laatmiddeleeuws graf en funderingen van St. Annaklooster.</p> <p>1.047.641: Haarlem, Doelstraat 43 Inspectie waarbij resten van een vloer en een beerput zijn aangetroffen (Nieuwe tijd).</p> <p>1.052.115: Haarlem, Gierstraat 77 Inspectie met vondst van 17^e eeuwse beerput.</p> <p>1.058.822: Haarlem, Nieuwe Kerksplein Botmateriaal van (vermoedelijk) van kerkhof van St. Annaklooster, na onderzoek, herbegraven op Algemene Begraafplaats aan de Vergierdeweg.</p> <p>1.061.904: Haarlem, Gierstraat 50 Grondboringen in de winkel bracht enkele interessante zaken aan het licht. Zo bevindt zich op een diepte van ca.1.80 m onder de winkelvloer een prehistorische bewoningslaag. Ook werden enkele interessante vroege funderingen aangetroffen. Een stratigrafisch onderzoek zal voorafgaand aan de restauratie plaatsvinden.</p> <p>1.063.152: Haarlem, Grote Houtstraat 121 (sportwinkel) Opgraving. Vondst van aardewerk, gedraaid, Late Middeleeuwen B tot Nieuwe Tijd Midden</p> <p>1.063.168: Haarlem, Nieuwe Kerksplein 22 Tot op heden is het niet mogelijk geweest de datum van dit onderzoek te achterhalen;evenmin is het bekend waar de geborgen archeologica zich bevinden. Opgraving, vondst van aardewerk, gedraaid, Nieuwe Tijd</p> <p>1.096.090: Haarlem, Gedempte Raamgracht (locatie 30 en 31) Begeleiding. Fragmenten industrieel wit aardewerk, leer, schoenzool, bespijkerd, Nieuwe Tijd Midden tot Nieuwe Tijd Laat. Complete bespijkerde schoenzool, gedateerd na 1800.</p> <p>1.096.099: Haarlem, Raamvest t.h.v. Grote Houtstraat, locatie 24 Begeleiding. Bakstenen uit de ophogingslaag dierlijk bot, fragmenten van roodbakend geglazuurd aardewerk, porseleinen, majolica bord, industrieel wit, allen afkomstig uit de ophogingslaag. muur(restant),</p>

Bron	Omschrijving
	<p>mogelijk onderdeel van de zuidelijke stadsmuur, Beschoeiing van de noordelijke oever van de Raamgracht.</p> <p>1.096.100: Haarlem, Raamvest, t.h.v. lange Annastraat (locatie 25) Begeleiding. Vondst van stadsmuur.</p> <p>1.096.101: Haarlem, Raamvest, t.h.v. lange Raamstraat (locatie 27) Begeleiding. overblijfselen van de 14e eeuwse stadsmuur.:</p> <p>1.096.102: Haarlem, Nieuw Kerksplein (w-zijde), locatie 28 Begeleiding. Keramiek uit uit de ophogingslaag, Kogelpot aangetroffen bij een van de graven, resten van kerkhof. Betreft 16 (delen van) graven van de begraafplaats van de Nieuwe Kerk. <i>Zie ook onderzoeksmelding: 2.347.131.100</i></p> <p>1.098.264: Haarlem, Grote Houtstraat Vondsten uit booronderzoek. Vondst van roodbakend geglazuurd aardewerk, Late Middeleeuwen A tot Nieuwe Tijd Laat., pijp/pijpekop/pijpesteel, Nieuwe Tijd Vroeg tot Nieuwe Tijd Laat. <i>Zie ook onderzoeksmelding: 2.386.944.100.</i></p>
Onderzoeksmeldingen	<p>2.000.297.100: Haarlem, Lange Lakenstraat 33, verwervingswijze niet te bepalen Geen gegevens.</p> <p>2.013.979.100: Haarlem, Nieuwe Kerkplein en Lange Annastraat, verwervingswijze niet te bepalen Geen gegevens.</p> <p>2.329.409.100: Haarlem, Julianastraat en Noorder Emmakade, booronderzoek Archeologisch onderzoek (bureau- en boor) voor rioleringswerkzaamheden. Elf boringen, verspreid over de Noorder Emmakade (4), de Tweede Emmastraat (2), Julianastraat (5). Uit het veldonderzoek is gebleken dat in het plangebied is sprake van een laagte in het westen die overgaat naar de helling van een natuurlijke hoogte in het landschap die wordt gevormd door een strandwal en Oude Duinen. In het westen zijn lagunaire afzettingen aanwezig, waarop geen archeologische resten worden verwacht. Het daarop gevormde veen is bovenin veraard, wat aangeeft dat het droog heeft gelegen en daardoor mogelijk bewoonbaar was. Het veen is doorgroeid tot op de helling van de strandwal in het oosten van het plangebied waardoor een vegetatiehorizont is ontstaan. Dit deel van het plangebied was dus nat in de Bronstijd en daarom worden archeologische resten uit deze periode niet in het plangebied verwacht, maar eerder ten oosten daarvan op de hogere delen van de strandwal. De strandwal is overstoven met zand van de Oude Duinen, waardoor de helling van de strandwal hoger en droger werd. De top van het pakket verstoven duinzand is waarschijnlijk verstoord door het gebruik van het gebied in de Middeleeuwen, toen de oude bouwvoor is ontstaan. Over de bouwvoor is een opgebracht pakket aanwezig dat waarschijnlijk is aangebracht voor de aanleg van de huidige wijk.¹⁶ Geadviseerd wordt de civiele werkzaamheden te begeleiden.</p> <p>2.224.302.100: Haarlem, bureauonderzoek Bureauonderzoek naar de impact van de realisatie van een tunnel. De impact tracés op de archeologie is bepaald aan de hand van de gemeentelijke Archeologische Beleidskaart Haarlem (ABH). De kaart kan worden gezien als de implementatie van de Conventie van Valletta in de Nederlandse wetgeving (Wet op de Archeologische Monumentenzorg 2007). Vastgesteld kan worden dat bij realisatie van de OV-tunnel de werkzaamheden te allen tijde archeologieplichtig zijn. De intensiteit van het benodigde archeologisch onderzoek is afhankelijk</p>

16 (Koekkelkoren en Moerman 2012)

Bron	Omschrijving
	<p>van de omvang van de verwachte versterking in de zone tussen ca. 2,5 m onder de grond en het maaiveld in relatie tot de kwaliteit en kwantiteit van de verwachte archeologische sporen en vondsten.¹⁷</p> <p>2.255.780.100: Haarlem, Kampersingel, Kamper-, Gasthuis- en Raamvest, bureauonderzoek Bureauonderzoek naar aanleiding voorgenomen herinrichting.¹⁸</p> <p>2.294.263.100: Haarlem, archeologisch: bureauonderzoek toelichting: Uitvoerder: Archaeological Research en Consultancy</p> <p>2.246.773.100: Haarlem, Wilsonplein, booronderzoek Booronderzoek naar aanleiding van voorgenomen aanleg bergbezinkbassins.¹⁹ Het rapport is niet beschikbaar. Dit onderzoek is opgevolgd door een ander booronderzoek (2.321.308.100).</p> <p>2.301.966.100: Haarlem, Ondergrondse containers, Binnenstad, bureauonderzoek In opdracht van de gemeente Haarlem is een bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied 'ondergrondse containers binnenstad' in Haarlem. In het plangebied zullen 98 ondergrondse containers worden geplaatst. Het onderzoek is uitgevoerd in het kader van een aanvraag van een bouwvergunning en was noodzakelijk om te bepalen of bij de voorgenomen activiteiten de kans bestaat dat archeologische resten in de ondergrond worden aangetast. Uit het bureauonderzoek blijkt dat ter plaatse van alle containerlocaties rekening moet worden gehouden met archeologische waarden in de vorm van resten uit de prehistorie, funderingsresten van de stadsmuur met bijbehorende poorten en torens, kadestructuren, structuren gerelateerd aan (voormalige) kerken en bebouwing. Als gevolg van bouw- en sloopactiviteiten en allerlei vormen van grondverzet is het echter onbekend in hoeverre deze resten nog intact zijn. Geadviseerd wordt om op alle locaties een verkennend booronderzoek uit te voeren.²⁰</p> <p>2.304.630.100: Haarlem, archeologische begeleiding Uitvoerder: Hollandia Cultuurhistorisch Onderzoek en Archeologie. Nadere gegevens niet beschikbaar.</p> <p>2.321.308.100: Haarlem, Wilsonsplein, booronderzoek Inventariserend veldonderzoek voor het plangebied Raamvest en Wilsonsplein in Haarlem. In het plangebied zal nieuwe riolering worden aangelegd. Op basis van een bureauonderzoek werden op basis van de ligging op de flank van de strandwal van Haarlem sporen van nederzettingslocaties en/of akkerarealen uit de periode vanaf de Late Prehistorie tot en met de Vroege Middeleeuwen verwacht. In de tweede helft van de 14^e eeuw ging de locatie deel uitmaken van de stad Haarlem. Aan de zuid- en westzijde van de locatie werden daarbij een stadsgracht en -muur aangelegd. Voor dit deel van plangebied geldt daarom een zeer hoge verwachting ten aanzien van de aanwezigheid van archeologische waarden uit de Late Middeleeuwen. Het resterende deel van de locatie was, afgezien van een molen, onbebouwd en in gebruik als schuttersterrein. Nog voor 1628 verschijnen aan de oostzijde van het plangebied twee bouwblokken, waarvan er één in de 19e eeuw is afgebroken. Aan het eind van de 19e eeuw wordt ook het aan de westzijde van de locatie gelegen deel van de stadsvest gedempt. Voor het plangebied geldt op grond van bovenstaande gegevens een hoge verwachting ten aanzien van de aanwezigheid van archeologische waarden uit de Nieuwe tijd. Uit het verkennend booronderzoek bleek dat in het middendeel van het</p>

17 (Van Heeringen, Van den Hazelkamp, en Gouw 2009)

18 (Jacobs 2009)

19 (Jacobs 2010)

20 (Hanemaaijer 2011)

Bron	Omschrijving
	<p>terrein inderdaad sprake was een prehistorisch niveau, elders was dit niveau zeer waarschijnlijk geheel vergraven. Aan de west- en zuidwestzijde werd de loop van de stadsvest aangeboord. Binnen het door de stadsgracht omgeven terrein werd een ophogingspakket aangetroffen, dat is gerelateerd aan de laat- en postmiddeleeuwse bewoning ter plaatse. Om de aanwezigheid van de 14e eeuwse stadsmuur vast te stellen en de begrenzing ervan vast te stellen is een inventariserend veldonderzoek in de vorm van een verkennend en karterend booronderzoek uitgevoerd. Andere doelen van dit veldonderzoek zijn het vaststellen van de aan- /afwezigheid van funderingsresten ter plaatse van de aan te leggen aan de aanleg van de bouwkuip rond het bergbezinkbassin en het aanvullen van de resultaten van het in 2009 door Jacobs & Burnier uitgevoerde bureau- en inventariserend veldonderzoek (verkennend booronderzoek).</p> <p>Tijdens het karterend booronderzoek is in de boringen 16, 17 en 18 gestuit op de 14e eeuwse stadsmuur. De begrenzing en het verloop van de muur kon niet bepaald worden. In de boringen 6, 7 en 8 is gestuit op ondergrondse constructies. Mogelijk gaat het hierbij om resten van bebouwing (of hieraan gerelateerde structuren), die in de periode 17e-19e eeuw rond het Wilsonsplein heeft gestaan. In de top van de strandwalafzettingen zijn geen sporen van bodemvorming aangetroffen. Er zijn geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van een prehistorisch vondstniveau. Geadviseerd wordt de aanleg van de riolering archeologisch te begeleiden.²¹</p> <p>2.334.455.100: Haarlem, Centrum, booronderzoek</p> <p>Op basis van de onderzoeksresultaten kan worden geconcludeerd dat bij de uitvoering van de werkzaamheden op verschillende van de onderzochte locaties (met zekerheid) archeologische waarden zullen worden verstoord. Op deze locaties zijn onder andere muurresten of uitbraken van muren aanwezig, die kunnen worden gerelateerd aan bewoning in de historische stadskern van Haarlem in de Middeleeuwen en/of Nieuwe tijd. Ook zijn gedempte grachten, resten van de Sint Gangolfkerk, middeleeuwse begravingen en resten van gebouwen uit de Nieuwe tijd aangetroffen. Daarmee is de hoge zeer hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd voor de stadskern van Haarlem grotendeels bevestigd. Aanvullend onderzoek zal daarover echter nog meer uitsluitsel kunnen geven. Archeologische resten die dateren van voor de Middeleeuwen zijn niet aangetroffen. Wel zijn op verschillende locaties zogenaamde vegetatieniveaus aangetroffen, die in principe potentiële bewoningsniveaus hebben gevormd. Op verschillende andere plekken in de binnenstad van Haarlem zijn daarin archeologische resten uit de Prehistorie en Romeinse tijd aangetroffen, waaruit blijkt dat ook op de containerlocaties nog met dergelijke resten rekening gehouden dient te worden. Vervolgonderzoek kan een unieke inzicht bieden in de bodem en de historische ontwikkeling van (de binnenstad van) Haarlem. Naar verwachting kan een vervolgonderzoek op diverse locaties de reeds bekende gegevens aanvullen dan wel bestaande vermoedens bevestigen. Waarschijnlijk komen met deze unieke inzicht in de Haarlemse bodem ook nieuwe gegevens aan het licht over de geologische en historische ontwikkeling van de stad Haarlem. Uit kaartbijlage 2 blijkt dat op de containerlocaties verschillende historische structuren aanwezig (kunnen) zijn, die hier een bijdrage aan kunnen leveren.²²</p> <p>2.347.131.100: Haarlem, Binnenstad, afvalcontainers, archeologische begeleiding</p> <p>Betreft een archeologische begeleiding op 37 locaties in de binnenstad van Haarlem. Er zijn onder andere resten van begravingen, resten van de stadsmuur en 14^e eeuwse en kademuur, een palenzwerm, houten funderingen mogelijk van de waltoren en ophooglagen uit de</p>

21 (Van der Zee 2011)

22 (De Groot 2011)

Bron	Omschrijving
	<p>Middeleeuwen en Nieuwe tijd gedocumenteerd.²³</p> <p>2.348.939.100: Haarlem, Wilsonplein, opgraving</p> <p>In het najaar van 2011 en het voorjaar van 2012 is archeologisch onderzoek gedaan op het Wilsonsplein in Haarlem. Dit onderzoek vond plaats vanwege de bouw van een rioolbezinkbassin. Op deze locatie, aan de rand van de middeleeuwse stad, zijn resten aangetroffen van een zeven meter brede gracht die in de 14e eeuw mogelijk onderdeel uitmaakte van de stadsversterking en die later dienst deed als scheiding tussen de terreinen van de hier gevestigde Schuttersdoelen en de Lakenramen. Er zijn geen resten van de stadsmuur, stadspoort of molen aangetroffen. Deze resten werden verwacht, maar ze waren in het onderzochte riooltracé niet meer aanwezig omdat ze bij de voorgaande rioolaanleg al waren verwijderd. Tegen het einde van de 16e en het begin van de 17e eeuw is de gracht gedempt, onder andere met afval dat van andere locaties in de stad werd aangevoerd. De grote hoeveelheid vondsten geeft een goed beeld van de materiële cultuur en de voedingsgewoonten in Haarlem tussen 1585 en 1610. Tussen het stadsafval bevinden zich onder andere enkele politiek getinte objecten zoals een monniksbeker en een haardsteen met een buste van Karel V en een spreukband waarop zijn motto Plus Oltre, 'steeds verder' te lezen is. Omstreeks 1610, in een periode waarin vele immigranten vanuit Frankrijk en Vlaanderen naar Haarlem kwamen, is het voorheen onbebouwde gebied volgebouwd met woningen. Ter plaatse van de gedempte gracht verrees een huizenblok dat begrensd werd door de Raamgracht, Lange Raamstraat, Geusestraat en de Doelpoort. Van een viertal huizen zijn funderingsresten teruggevonden. Vooral de dieper aangelegde waterputten, waterkelders, tonputten en beerputten zijn bewaard gebleven. Deze in totaal 40 structuren zijn primair of secundair gebuikt voor de depositie van beer en huishoudelijk afval. De analyse van deze vondstcomplexen geeft een beeld van de materiële cultuur en voedingsgewoonten van de bewoners van het huizenblok tussen 1610 en 1810. Zo zijn in vijf (vroeg) 17e-eeuwse beerputten kantklossen en weefspoelen gevonden die op textielnijverheid wijzen. Uit historische bronnen is bekend dat veel mensen in dit deel van de stad werkzaam waren in de textielnijverheid. Straatnamen als de Wolstraat, Drapenierstraat, Korte en Lange Lakenstraat herinneren daar ook tegenwoordig nog aan.²⁴</p> <p>2.383.500.100: Haarlem, Florapark 1 en 2, bureauonderzoek</p> <p>Onderzoek in het kader van voorgenomen herontwikkeling florapark 1 en 2.²⁵ Uitvoerder: Hamaland Advies vof. Nadere gegevens niet beschikbaar.</p> <p>2.386.944.100: Haarlem, Grote Houtstraat, bureauonderzoek en booronderzoek</p> <p>Archeologisch bureauonderzoek en een Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase door middel van boringen in plangebied Grote Houtstraat 163 & 165 in de gemeente Haarlem. Het plangebied ligt in de historische kern van Haarlem. Het betreft de twee panden en de achterliggende bebouwing. De aanleiding voor dit onderzoek is het voornemen om op deze locatie achter het bestaande pand nieuwbouw te realiseren.</p> <p>Op basis van het bureauonderzoek gold voor het plangebied een hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen (archeologische resten) uit de periode Prehistorie t/m Nieuwe tijd. Vindplaatsen uit de periode Neolithicum t/m IJzertijd kunnen voorkomen in de top van het strandzand of Oud Duinzand. Vindplaatsen uit de Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd kunnen dicht aan het oppervlak voorkomen.</p> <p>Gedurende het veldonderzoek bleek dat in het plangebied een subrecente ophooglaag op een historische ophooglaag op het</p>

23 (De Groot 2014)

24 (Peters 2015)

25 (Van der Kuijl 2012)

Bron	Omschrijving
	<p>natuurlijke strandwalzand aanwezig is. Voor het strandwalzand gold een hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de periode Neolithicum t/m IJzertijd.</p> <p>Op basis van de sterke verstoring van de top van het strandwalzand en het relatief geringe ontkalkte traject dat is aangetroffen, wordt vermoed dat een deel van de top van het strandwalzand is opgenomen in de historische ophooglaag, waardoor archeologische resten en/of sporen uit de periode Neolithicum t/m IJzertijd verdwenen of sterk verstoord zullen zijn. Wel is in drie boringen een menglaag waargenomen, die mogelijk het restant is van bodemvorming in het strandwalzand, maar gezien de relatief ondiepe ontkalking onder deze menglaag wordt dit niet erg waarschijnlijk geacht.</p> <p>Geheel in lijn met de verwachting is in het plangebied onder een bouwvoor en een subrecente ophooglaag vanaf circa 70 cm -Mv een historische ophooglaag aangetroffen die is ontstaan door het eeuwenlange gebruik van het plangebied in een stedelijke context. De top van deze laag is recent verstoord, mogelijk ten tijde van de aanleg van de huidige serre.²⁶</p> <p>2.430.375.100: Haarlem, Wilhelminastraat 49, archeologische begeleiding</p> <p>Op basis van historisch kaartmateriaal wordt verwacht dat in het plangebied mogelijk resten van de stadsmuur en/of -gracht en daarmee verband houdende structuren uit de late middeleeuwen aanwezig zijn.</p> <p>Tijdens deze begeleiding zijn geen andere vondsten gedaan dan de fundering van de serre die oorspronkelijk op deze locatie stond.²⁷</p> <p>4.040.266.100: Haarlem, Gedempte Raamgracht 24, bureauonderzoek</p> <p>Uitvoerder: acvu-hbs VUHbs archeologie. Onderzoek aangemeld in maart 2017. Geen nadere gegevens beschikbaar.</p>
Gemeentelijke kaart	Categorie 3: vrijstelling bij bodemingrepen tot 500 m2 of ondieper dan 30 cm-mv.
Bouwhistorische waarden	Geen bekende bouwhistorische waarden in het plangebied.

Tabel 2: Bekende waarden tot ca. 200 m van het plangebied.

2.6 Mogelijke verstoringen

De ondergrond is geroerd door bouwactiviteiten in de 19^e en 20^e eeuw. Op twee plaatsen bevindt zich een kelder tot ca. 2,5 m-mv. Daarnaast is sprake van ondergrondse infrastructuur (kabels, leidingen, riolering). In het plangebied zijn verder geen grootschalige bodemverstoringen bekend.

2.7 Gespecificeerde verwachting

Het plangebied ligt in archeologisch landschap 'Duinen en strandwallen'. De top van de Pleistocene afzettingen ligt op ongeveer -15 m NAP. De top van de Pleistocene afzettingen bestaan uit dekzand (Formatie van Boxtel). Hierop ligt een pakket mariene afzettingen (Laagpakket van Wormer) en een pakket strand- en duinafzettingen (Laagpakket van Zandvoort). Het pakket strand- en duinafzettingen vormt een langgerekte noord-zuid georiënteerde rug en vormt een strandwal. Deze strandwal is gevormd tussen 3850 en 2750 v. Chr. Binnen de diepte van de graafwerkzaamheden wordt de top van het Laagpakket van Zandvoort verstoord.

²⁶ (Verschoof en Timmerman 2013)

²⁷ (Exaltus 2014)

De verwachting wordt als volgt gespecificeerd:

1. Datering: Neolithicum tot en met de Nieuwe tijd.
2. Complexttype: (a) Resten gerelateerd aan bewoning op strandwallen, en (b) resten gerelateerd aan (sier- en recreatie-) tuinen uit de 17^e en 18^e eeuw.
3. Omvang: Resten van huisplaatsen op strandwallen kunnen enkele honderden vierkante meters groot zijn. Akkercomplexen zijn uitgestrekter. De tuinen hebben zich uitgestrekt langs de hele zuidzijde van de historische stad.
4. Diepteligging: Vanaf het maaiveld tot enkele meters diep.
5. Gaafheid, conservering: De conservering van eventuele archeologische resten is onbekend.
6. Verstoringen: Door bouw- en sloopactiviteiten kunnen archeologische resten zijn vergraven.
7. Locatie: Hele plangebied.
8. Uiterlijke kenmerken: De uiterlijke kenmerken kunnen alleen globaal worden gespecificeerd. Eventuele archeologische resten m.b.t. de complexttype manifesteren zich a) als gekleurde humeuze en ontkalkte sedimentlagen (akkerlagen) of als plaatselijke grondverkleuringen (grondsporen) al dan niet in combinatie met artefacten, en b) als grondverkleuringen (tuinaarde) en hout en steen bouw (schuren, putten, paviljoenen).

Prospectie kenmerken: Archeologische resten kenmerken zich door de aanwezigheid van een sporen niveau. Vindplaatsen uit oudere periodes kunnen ook bestaan uit een vondststrooiing van vuursteen en/of een strooiing van aardewerk.

Strategie om deze verwachting te toetsen in overeenstemming met stroomdiagram van protocol 4003

Om deze verwachting te toetsen is de volgende onderzoeksstrategie geschikt: karterend proefsleuvenonderzoek. Om de aard en intactheid van potentiële archeologische niveaus nader te bepalen wordt geadviseerd eerst een verkennend booronderzoek uit te voeren.

3 Booronderzoek

3.1 Methode

Het veldonderzoek is uitgevoerd zoals voorgeschreven in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 4.0,²⁸ in het bijzonder het hoofdstuk "protocol 4003 inventariserend veldonderzoek overig", in in overeenstemming met de Richtlijnen van de gemeente Haarlem.²⁹

Het veldonderzoek bestond uit een inventariserend veldonderzoek (specificatie VS03), verkennende fase.

De boringen zijn gezet met het doel de bodemopbouw te verkennen. Met de verkenning wordt inzicht verkregen in de vormeenheden van het landschap, voor zover deze van invloed zijn op de locatiekeuze in het verleden. Hiermee kunnen kansarme zones worden uitgesloten en kansrijke zones worden geselecteerd.

Operationalisering

De werkwijze in het veld is als volgt:

Boortype: Na verwijding van bestrating is geboord met een 10 cm Edelmanboor tot in de verzadigde ondergrond, ca. 2 m-mv. Diepere lagen zijn met een 4 cm zuigerbuis geboord.

Aantal boringen: Vijf.

Boordiepte: De boringen zijn gezet tot de maximale verstoringsdiepte van 500 cm -mv.

Waarnemingswijze: Het sediment is eerst met de hand bemonsterd en met het blote oog onderzocht door het te versnijden en/of verbrossen. De sedimentlagen zijn gezeefd over een zeef met een maaswijdte van 3 mm. In verband met een verontreiniging zijn de eerste 1,5 meter van de boringen 1,2,3 niet gezeefd.

Alle sedimentlagen, behalve de eerst 1,5 m van bij boringen 1, 2 en 3 i.v.m. verontreiniging, zijn gezeefd over een zeef met een maaswijdte van 3 mm.

Classificatie bodemtextuur en archeologische indicatoren: De waarnemingen zijn beschreven volgens Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 1.1 (ASB 1.1), dit omvat NEN 5104.³⁰ Hoewel niet het doel van de verkennende fase zal is wel gelet op archeologische indicatoren.

Locatie bepaling X en Y: De beoogde positie van de boringen is opgezocht met een dGPS. In verband met asfaltverharding, geparkeerde voertuigen en bebouwing zijn de boorpunten enkele meters verplaatst. De daadwerkelijke positie van de boringen is ingemeten met een dGPS met centimeter nauwkeurigheid.

Hoogte bepaling: De NAP-hoogte van de boorpunten is met behulp van een dGPS met centimeter nauwkeurigheid.

28 (SIKB 2016)

29 (Van Zalinge 2014)

30 (Bosch 2008; Nederlands Normalisatie Instituut 1989)

De opgeboorde grond is systematisch uitgelegd op een plastic zeil.

Het veldwerk is uitgevoerd op woensdag 12 juli 2017 door R. Timmerman (KNA Senior Prospector, Sialtech BV) en R. de Jongh (veldmedewerker, Sialtech BV).

Voorafgaand aan de werkzaamheden is een plan van aanpak opgesteld en voorgelegd aan de archeologisch deskundige van de gemeente.³¹ Het goedgekeurde plan van aanpak is geregistreerd in ARCHIS.

3.2 Resultaten

De locaties van de boringen staan in fig. 36 weergegeven. De boorgegevens staan in Bijlage 1 (getekende boorprofielen) en Bijlage 2 (tabel laagbeschrijvingen). Met de gegevens is een schematische doorsnede gemaakt en weergegeven in fig. 37.

De verspreiding van archeologische indicatoren staat weergegeven op de boorpuntenkaart en in de doorsnede.

Op basis van de textuur, kleur en bijmengingen kunnen drie bodempakketten worden onderscheiden, van diep naar ondiep:

Pakket 1 Matig fijn zwak siltig schelphoudend kalkrijk zand. Het pakket is licht bruin-grijs, grijs, licht grijs en oranje-grijs. Het pakket is aanwezig in alle boorprofielen. De top van het pakket ligt op 200 cm-mv (tussen -129 en -105 cm NAP). De ondergrens van het pakket is niet vastgesteld. De ondergrens ligt onder de maximale boordiepte.

Pakket 2: Matig fijn zwak siltig zand, meestal kalkloos. Het pakket is aanwezig in alle boorprofielen. De top van het pakket ligt tussen 120 en 150 cm-mv (-55 en -29 cm NAP). Het pakket is 50 tot 80 cm dik. Het pakket ligt op pakket 1. In de top van het pakket bevindt zich vaak een humeuze laag. Deze laag is grindig in boorprofiel 5. In boorprofielen 2, 3 en 4 bevinden zich in de top van dit pakket archeologische indicatoren, namelijk:

- boorprofiel 2:
  - een spoor bakstenen
  - een spoor aardewerkfragmenten (een fragment roodbakend geglazuurd aardewerk)
- boorprofiel 3:
  - een spoor bakstenen
  - een spoor aardewerkfragmenten (een fragment roodbakend geglazuurd aardewerk)
  - een spoor glas
- boorprofiel 4:
  - een spoor bakstenen

In boorprofiel 3 is een veenlaag ingeschakeld (zie pakket 3). In boorprofielen 1, 3 en 4 is de top van dit pakket is humeus.

31 (De Boer 2017)

- Pakket 3: Mineraal arm donker bruin-grijs veen. Het betreft autochtoon (intact veen). Het pakket is 20 cm dik. Het pakket is alleen aanwezig in boorprofiel 3. De top van het pakket ligt op 140 cm -mv (-69 cm NAP). De basis van het pakket ligt op 160 cm -mv (-89 cm NAP).
- Pakket 4: Matig fijn zwak siltig zand, wisselend kalkrijk en kalkarm. Het zand is vrijwel overal humeus en bevat bijmengingen met baksteenfragmenten en heeft een donkere kleur. Het pakket is aanwezig in alle boorprofielen. Het pakket is 120 tot 150 cm dik. De top van het pakket is een dunne laag schoon zand en wordt afgesloten door bestrating.

3.3 Interpretatie

Op grond van de textuur, gehalte aan schelpmateriaal en landschappelijke ligging wordt het onderste pakket (pakket 1) geïnterpreteerd als een pakket strandafzettingen. Het wordt gerekend tot het Laagpakket van Zandvoort.

Het zandpakket hierop (pakket 2) wordt op grond van de stratigrafische ligging op de strandzanden en het lagere schelpgehalte geïnterpreteerd als een pakket duinafzettingen. Het wordt gerekend tot het Laagpakket van Zandvoort. De toplagen met antropogene insluitsels en of met humeuze bijmenging worden geïnterpreteerd als (resten van) bodems. In boorprofiel 2, de laag boven het veen in boorprofiel 3 en de laag in boorprofiel 4 bevatten moderne bijmengingen (onder meer baksteen). Vermoedelijk zijn deze lagen gevormd in de Middeleeuwen of Nieuwe tijd. In boorprofiel 1, de onderste laag in boorprofiel 3 en in boorprofiel 5 zijn geen bijmengingen aanwezig die een datering mogelijk maken. Mogelijk zijn deze bodems ouder. In boorprofiel 5 is deze laag in het veld beschreven als oude akkerlaag.

Het veen (pakket 3) is autochtoon veen. Het is gevormd in een depressie in de duinen. De datering van het veen is niet bekend.

Het afdekkende pakket (pakket 4) bevat vaak baksteenfragmenten. Omdat het op een bodem ligt wordt het geïnterpreteerd als een ophooglaag. De datering van het pakket kan met het booronderzoek niet goed worden bepaald. De aanwezigheid van het baksteen wijst erop dat het waarschijnlijk gevormd is in de Middeleeuwen of later. Het pakket kan in één keer zijn opgebracht om het bouwpeil bij de realisatie van de bebouwing van begin 20e eeuw te verhogen. Echter, het plangebied ligt op een strandwal en extra verhoging van het bouwpeil lijkt niet noodzakelijk geweest te zijn. Een betere verklaring is daarom dat dit pakket is ontstaan bij het gebruik als tuin in de Nieuwe tijd tot begin 20^e eeuw.

4 Conclusie

De onderzoeksvragen kunnen als volgt worden beantwoord:

1. Waaruit bestaan de voorgenomen bodemingrepen?

Het voornemen bestaat om de bebouwing te slopen en te vervangen. Bij de nieuwbouw wordt een parkeergarage aangelegd waarvan de onderzijde komt op 5 m-mv. Uitgaande van een bouwpeil van 0,8 m NAP (gemiddelde maaiveldhoogte) komt de basis van de parkeergarage op -4,2 m NAP.

2. Wat is de landschappelijke ligging van het plangebied in termen van geomorfologie, geologie en bodemkunde?

Het plangebied ligt in archeologisch landschap 'Duinen en strandwallen'. De top van de Pleistocene afzettingen ligt op ongeveer -15 m NAP. De top van de Pleistocene afzettingen bestaan uit dekzand (Formatie van Boxtel). Hierop ligt een pakket mariene afzettingen (Laagpakket van Wormer) en een pakket strand- en duinafzettingen (Laagpakket van Zandvoort). Het booronderzoek bevestigt de aanwezigheid van de strand- en duinafzettingen. In één boorprofiel is in de top van deze afzettingen een pakket veen van 20 cm dik aanwezig.

3. Bevinden zich archeologisch relevante afzettingen in het plangebied? Zo ja, op welke diepte ten opzichte van het maaiveld en NAP?

In de top van de duinafzettingen bevinden zich (resten) van een bodem. De top van archeologische relevante niveau ligt tussen 120 en 150 cm-mv (-55 en -29 cm NAP). In boorprofiel 3 is ook onder het veen een bodem aanwezig. De top hiervan ligt op 160 cm-mv (-89 cm NAP). In de bodems kunnen archeologische resten uit het Neolithicum (vorming van de strandwallen) tot en met de Nieuwe tijd aanwezig zijn.

Op deze afzettingen ligt een ophooglaag. In de ophooglaag kunnen resten gerelateerd aan de aanwezigheid van tuinen uit de Nieuwe tijd aanwezig zijn.

4. Is sprake van een natuurlijke (intacte) bodemopbouw of is deze (deels) verstoord? Indien sprake is van verstoringen, wat is de diepte en omvang van de verstoring?

Onder de bebouwing bevinden zich kelders met stahoogte (fig. 10). Op deze plaatsen is de bodem geroerd. Het bovenste pakket bestaat geheel uit niet-natuurlijke grond. Het is daarom strikt genomen ook geroerde grond, maar kan wel archeologische resten bevatten. Het pakket is 120 tot 150 cm dik.

5. Indien archeologische indicatoren zijn aangetroffen: Op welke diepte ten opzichte van het maaiveld en NAP bevinden deze zich?

In de top van de duinafzettingen bevinden zich fragmenten glas, baksteen en roodbakkerend geglaazuurd aardewerk. De top van het pakket waarin deze fragmenten aanwezig zijn ligt tussen 120 en 150 cm-mv (-55 en -29 cm NAP). De indicatoren bevinden zich in de eerste 40 cm onder de top. In het bovenste pakket bevinden zich fragmenten baksteen.

6. Zijn er (aanwijzingen voor) archeologische waarden in het plangebied aanwezig, en zo ja, wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard en datering hiervan?

De aanwezigheid van de bodems wijst erop dat een oud oppervlak aanwezig is. De archeologische indicatoren baksteen, glas en aardewerk dateren de bodem deels in de Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Waar deze indicatoren ontbreken kunnen ook oudere archeologische resten aanwezig zijn (Neolithicum tot en met Romeinse tijd).

7. Dient op basis van de resultaten van het veldonderzoek de gespecificeerde archeologische verwachting bijgesteld te worden?

Nee, de verwachting hoeft niet te worden bijgesteld. Er kunnen archeologische resten aanwezig zijn.

8. In hoeverre worden eventueel aanwezige archeologische waarden bedreigd door de voorgenomen bodemversturende werkzaamheden?

De ingreep leidt tot graafwerkzaamheden met een diepte van 5 m-mv. De archeologische niveaus worden zeker geroerd.

9. Is het plangebied voldoende onderzocht en zo nee, welke vorm van nader archeologisch onderzoek kan worden geadviseerd?

Het plangebied is onvoldoende onderzocht. Aanbevolen wordt een archeologisch proefsleuvenonderzoek uit te voeren om de omvang, ligging, aard en datering van eventuele archeologische resten nader te bepalen.

5 Advies

In het plangebied kunnen archeologische resten aanwezig zijn. Bureau voor Archeologie adviseert de omvang, ligging, aard en datering van eventuele archeologische resten nader te bepalen door een proefsleuvenonderzoek uit te laten voeren.

Voorafgaand aan het proefsleuvenonderzoek dient een Programma van Eisen (PvE) te worden. Dit PvE moet ten minste drie weken voorafgaand aan de start van het proefsleuvenonderzoek aan het bureau Archeologie van de gemeente Haarlem ter beoordeling worden voorgelegd. Het proefsleuvenonderzoek kan pas starten nadat het PvE door het bureau Archeologie van de gemeente Haarlem is geaccordeerd.

Dit onderzoek is met grote zorgvuldigheid uitgevoerd. Het is echter nooit uit te sluiten dat toch archeologische resten worden aangetroffen bij de graafwerkzaamheden. Eventuele archeologische resten is men verplicht te melden bij de Minister van OCW in overeenstemming met de Erfgoedwet uit 2016. In dit geval wordt aangeraden om contact op te nemen met de gemeente Haarlem.

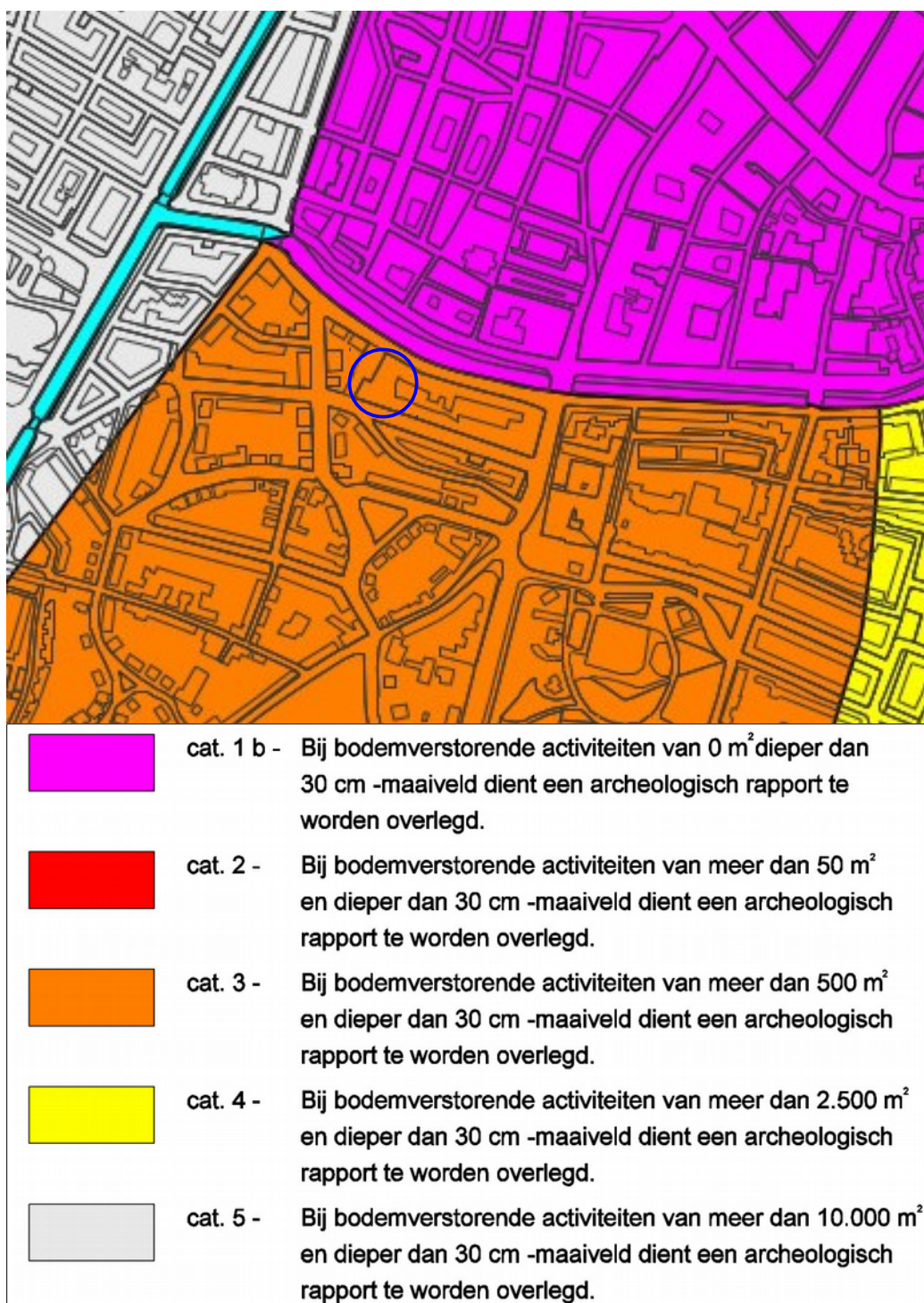
6 Literatuur

- Alterra Wageningen UR. 2012. “BISNederland”. *Bodemkaart 1 : 50 000*.
<http://www.bodemdata.nl/>.
- Balthasar, Floris, en Balthasar Florisz. van Berckenrode. 1615. “Kaart van hoogheemraadschap van Rijnland”.
- Blaeu, Joan. 1649. “*Stadsplattegrond van Haarlem, ARLEMVM, Vernacule HAERLEM. Dimensa a Petro Wils Geometra*”. Novum Ac Magnum Theatrum Urbium Belgicae Liberae Ac Foederatae. Amsterdam.
- Blokkzijl, J., en R.M. Metten. 1995. “*Vereenvoudigde geologische kaart van Haarlem en omgeving*”. Haarlem: Rijks Geologische Dienst (RGD).
- de Boer, A.G. 2017. “*Plan van Aanpak Inventariserend Veldonderzoek, booronderzoek, verkennend. Tempeliersstraat 36, Haarlem, gemeente Haarlem, versie 2.0*”. Bureau voor Archeologie.
- Bosch, J.H.A. 2008. “*Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 1.1: Op basis van de Standaard Boor Beschrijvingsmethode versie 5.2*”. 2008–U–R0881/A. Deltares-rapport.
- De Groot, R.W. 2014. “*Een inkijk in de Haarlemse binnenstad: begraafplaatsen en (stads)muren onder afvalcontainers. Archeologisch onderzoek: een archeologische begeleiding (protocol opgraving) van de aanleg van afvalcontainers in het centrum van Haarlem*”. RAAP rapport 2510. Weesp: RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.
https://archisarchief.cultureelerfgoed.nl/Archis2/Archeorapporten/40/AR34359/RA2510_HAAC5.pdf.
- de Mulder, E.F.J. 2003. *De ondergrond van Nederland*. Wolters-Noordhof: Groningen [etc.].
- van Deventer, J. 1558. “*Stadsplattegronden van de Noord Nederlandse Steden (Planos de ciudades de los Países Bajos Parte III [Manuscrito])*”.
<http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000015403>.
- Deventer, Jacob van. 1559. “*Stadsplattegrond Arnhem*”. 0963 Collectie Plattegronden PL4. http://www.geldersarchief.nl/zoeken/?mivast=37&mizig=129&miadt=37&miaet=1&micode=1510&minr=3195683&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mip2=deventer&miview=ldt.
- DinoLoket. “*GeoTop*”. *GeoTop*.
<http://www2.dinoloket.nl/nl/about/modellen/geotop.html>.
- Dinoloket. “*Ondergrondgegevens | DINOloket*”.
<http://www.dinoloket.nl/ondergrondgegevens>.
- Exaltus, R. 2014. “*Haarlem, Wilhelminastraat 49 Gemeente Haarlem (NH.) Archeologische begeleiding*”. Steekproefrapport 2014–01/05cZ. Zuidhorn: De Steekproef.
https://archisarchief.cultureelerfgoed.nl/Archis2/Archeorapporten/37/AR32667/20140105cZ_Haarlem_Wilhelminastraat.pdf.
- Google Street View. “*Street View*”. <https://maps.google.nl/>.
- de Groot, R.W. 2011. “*Boren voor afval: onderzoek op de locaties van ondergrondse restafvalcontainers in de binnenstad van Haarlem, gemeente Haarlem*”. RAAP-rapport 2416. Weesp: RAAP Archeologisch Adviesbureau.
- Hanemaaijer, M. 2011. “*Haarlem Ondergrondse containers binnenstad Bureau-onderzoek*”. ADC-rapport 2476. Amersfoort: ADC ArcheoProjecten.
- Herwijnen, G. van, C. van de Kieft, en J.C Visser. 1982. *Historische stedenatlas van Nederland: Afl. 1. Haarlem*. Delft: Delftse Universitaire Pers.
- de Hooghe, Romeyn. 1688. “*Kaart van Haarlem uit 1688*”.

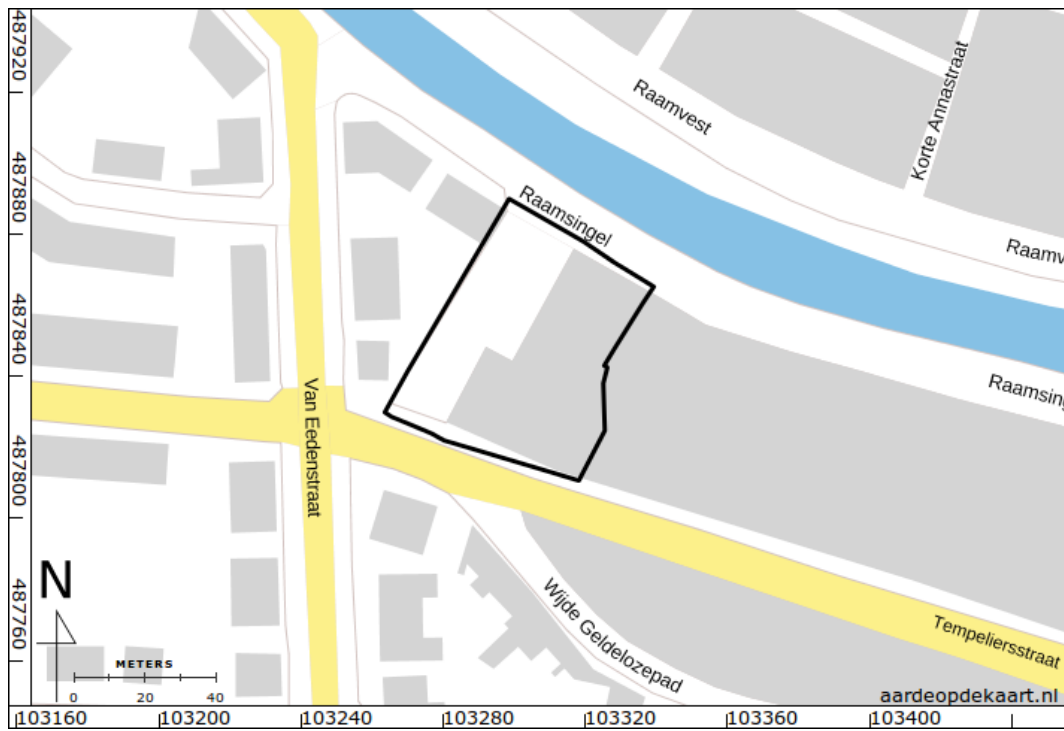
- [https://www.archieven.nl/nl/zoeken?
mivast=0&mizig=187&miadt=319&miaet=14&micode=30&minr=1057694&
miview=ldt.](https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=187&miadt=319&miaet=14&micode=30&minr=1057694&miview=ldt)
- “*Indicatieve Kaart Militair Erfgoed (IKME)*”. <http://www.ikme.nl>.
- Jacobs, E. 2009. “*Locatie ‘Kampersingel en Kamper-, Gasthuis- en Raamvest’ te Haarlem. Een bureauonderzoek*”. STAR rapporten 255. Amsterdam: Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau.
- . 2010. “*Locatie ‘Wilsonplein’, te Haarlem : een inventariserend veldonderzoek*”. STAR rapporten 237. Amsterdam: Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau.
- Kadaster. 2013. “*BAG-Viewer*”. <http://bagviewer.geodan.nl/index.html>.
- Kadaster, en PDOK. 2014. “*AHN2 - WCS service*”. <http://nationaalgeoregister.nl>.
- Koekkelkoren, A.M.H.C., en S Moerman. 2012. “*Archeologisch bureauonderzoek & Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase. Julianastraat - Noorder Emmakade, Haarlem, Gemeente Haarlem*”. B&G rapport 1335. Noordwijk: Becker & Van de Graaf.
https://archisarchieff.cultureelerfgoed.nl/Archis2/Archeorapporten/23/AR25751/28270411%20rapport-definitief_Haarlem%20Julianastraat.pdf.
- Molthof, H.M. “*Provinciehuis Noord-Holland, Haarlem*”. In *De Archeologische Kroniek van Noord - Holland 2015*. De Archeologische Kroniek van Noord - Holland.
- Nautz, F.J. 1822. “*Kaart der stad Haarlem : vervaardigd naar de kadastrale meting in het jaar 1822*”.
<http://imagebase.ubvu.vu.nl/cdm/singleitem/collection/krt/id/2517#>.
- Nederlands Normalisatie Instituut. 1989. *Geotechniek: classificatie van onverharde grondmonsters*. Delft: Nederlands Normalisatie-instituut.
- Oranjewoud. 2009. “*Verkennend bodem-, asbest- en verhardingsonderzoek. Tempeliersstraat 35 / Raamsingel 14-16 te Haarlem*”. Projectnummer 200153. Heerenveen: Oranjewoud B.V.
- Peters, S. 2015. “*Haarlem, Wilsonplein. De opkomst en ondergang van een 17e eeuwse inbreidingswijk*”. BAAC rapport A-11.0245. Deventer: BAAC bv.
<https://doi.org/10.17026/dans-22x-r3k6>.
- Rensink, E., H.J.T. Weerts, M. Kosian, H. Feiken, en B.I. Smit. 2015. “*Archeologische Landschappenkaart van Nederland. Methodiek en kaartbeeld*”. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
<https://doi.org/10.17026/dans-xf6-ywnd>.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2016. “*Archis3 - Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*”. <https://archis.cultureelerfgoed.nl/#/login>.
- . “*Kaart van de verstedelijking*”. <https://landschapinnederland.nl/bronnen-en-kaarten/verstedelijgingskaart>.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, en Data Archiving and Networking Services. “*e-depot voor de Nederlandse archeologie*”. <http://www.edna.nl>.
- SIKB. 2016. “*Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) versie 4.0*”.
- Stafleu, J., D. Maljers, F.S. Busschers, J.L. Gunnink, J. Schokker, R.M. Dambrink, H.J. Hummelman, en M.L. Schijf. 2013. “*GeoTop modellering*”. TNO-Rapport R10991. Utrecht: TNO.
- Stedenbouw en Ontwerp Haarlem. 2009. “*Beleidskaart Archeologie gemeente Haarlem*”. Haarlem: gemeente Haarlem.
- Tirion, I., en Adriaan Spinder. 1742. “*Grondtekening van Haarlem, 1742*”. Amsterdam: Tirion.
- Van der Kuijl, E. 2012. “*Bureauonderzoek Archeologie Plangebied Florapark 1 en 2 te Haarlem, gemeente Haarlem*”. Project 20120309. Zelhem: Hamalandadvies.

- Van Heeringen, R.M., A.E. van den Hazelkamp, en M. Gouw. 2009. "*Tunnelstudie Haarlem; Inventarisatie archeologische en cultuurhistorische waarden en verwachtingen als ook een indicatieve risicoanalyse, Amersfoort*". Vestigia rapport 597. Amersfoort: Vestigia BV.
- Verschoof, W.B., en R. Timmerman. 2013. "*Grote Houtstraat 163 & 165 te Haarlem, gemeente Haarlem; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (verkennende fase)*". RAAP notitie 4388. Weesp: RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.
- Vos, Peter, en Henk Weerts, red. 2011. *Atlas van Nederland in het Holoceen: landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu*. Amsterdam: Bert Bakker.
- van Zalinge, A.C. 2014. "*Haarlemse Richtlijnen Aanvullende specificaties voor archeologisch onderzoek in de gemeente Haarlem*". Gemeente Haarlem, Bureau Archeologie.
- van der Zee, R. 2011. "*Raamvest en Wilsonsplein, Haarlem*". ADC Rapport 2808. Amersfoort: ADC ArchoProjecten. <https://doi.org/10.17026/dans-xwf-drc2>.

Figuren

Figuur 2: Beleidskaart van de gemeente Haarlem (Stedenbouw en Ontwerp Haarlem 2009).

Figuur 3: Ligging van het plangebied.

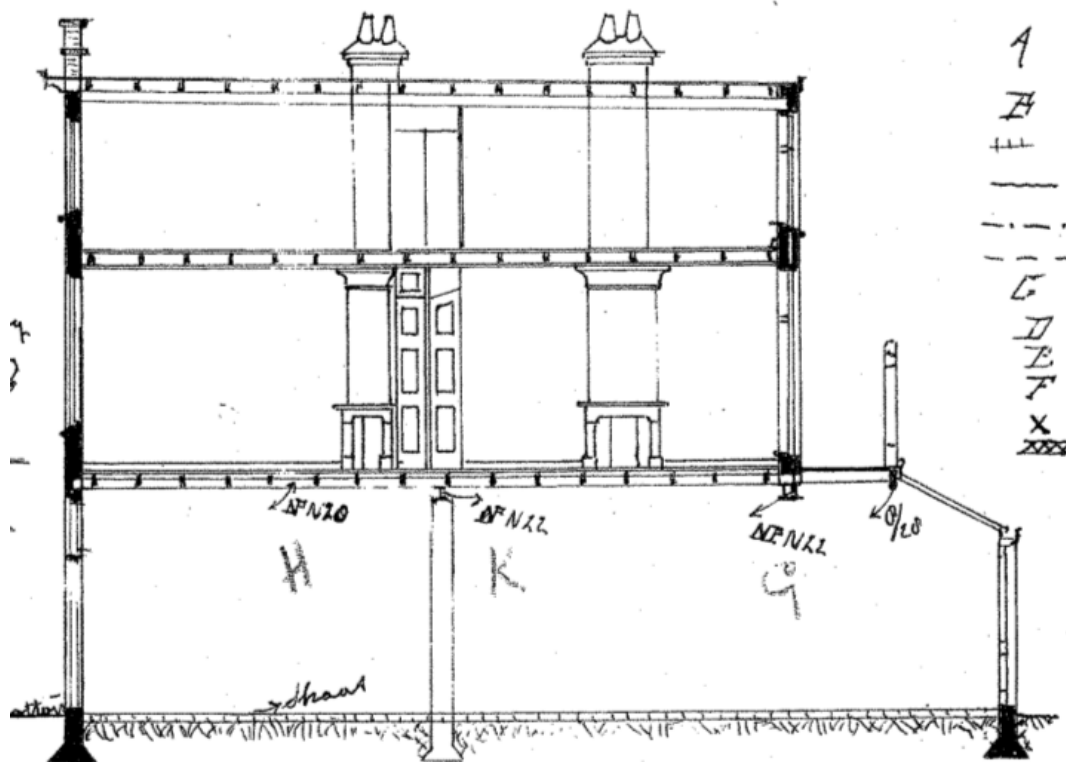

Figuur 4: Luchtfoto.

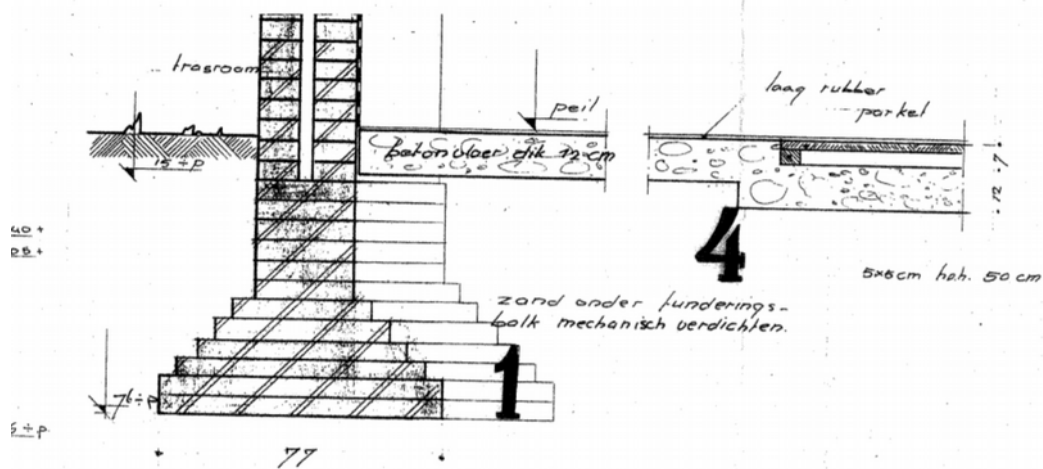

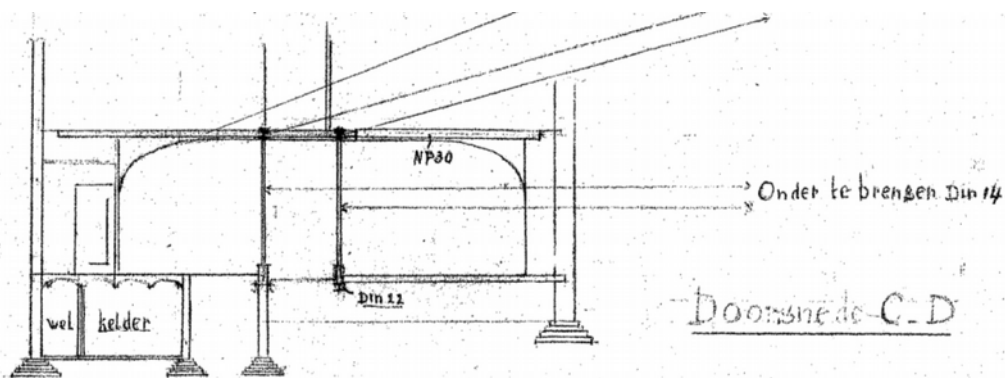
Figuur 5: Foto's vanaf de openbare weg kijkend naar het noorden vanaf de Tempelierstraat (boven) en kijkend naar het zuiden vanaf de Raamsingel (Google Street View).

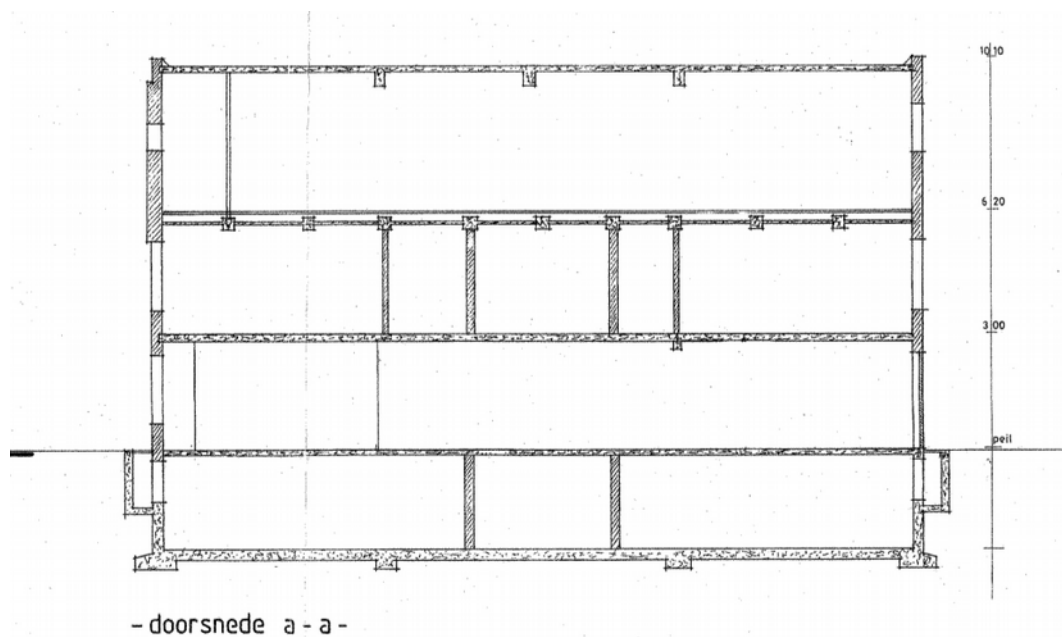
Figuur 6: Doorsnede bebouwing aan de Tempelierstraat 37. Bron: "Plan voor 5 Onder en 6 woonhuizen met werkplaats a/d Tempelierstraat te Haarlem.", gemeente archief Haarlem, datering onbekend. Beschikbaar gesteld

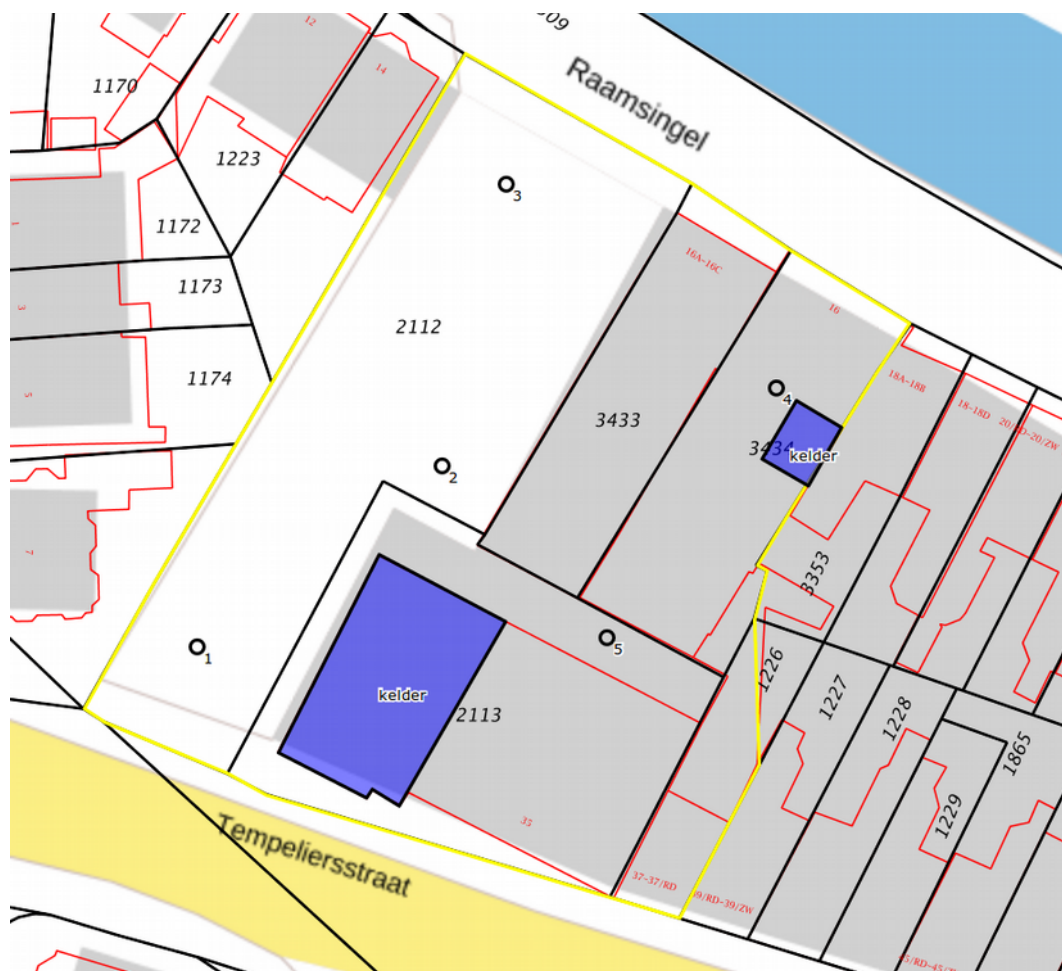
Figuur 7: Detail fundering danszaal van dansschool aan de Raamsingel. Bron: "Plan voor het bouwen van een woonhuis op een terrein aan den Raamsingel", gemeente archief Haarlem, datering onbekend. Beschikbaar gesteld door HBB.

Figuur 8: Doorsnede met kelder bij dansschool aan de Raamsingel 16, zie fig. 10 voor de ligging in plattegrond. Bron: "Plan voor het bouwen van een woonhuis op een terrein aan den Raamsingel", gemeente archief Haarlem, datering onbekend. Beschikbaar gesteld door HBB.

Figuur 9: Kelder onder Tempelierstraat 35, zie fig. 10 voor de ligging in plattegrond. Bron: "Werk Tempelierstraat 35 Haarlem, datum: 27 oktober 1986, Architectenburo D. van Doorn", Beschikbaar gesteld door HBB.

Figuur 10: Ligging van kelders.

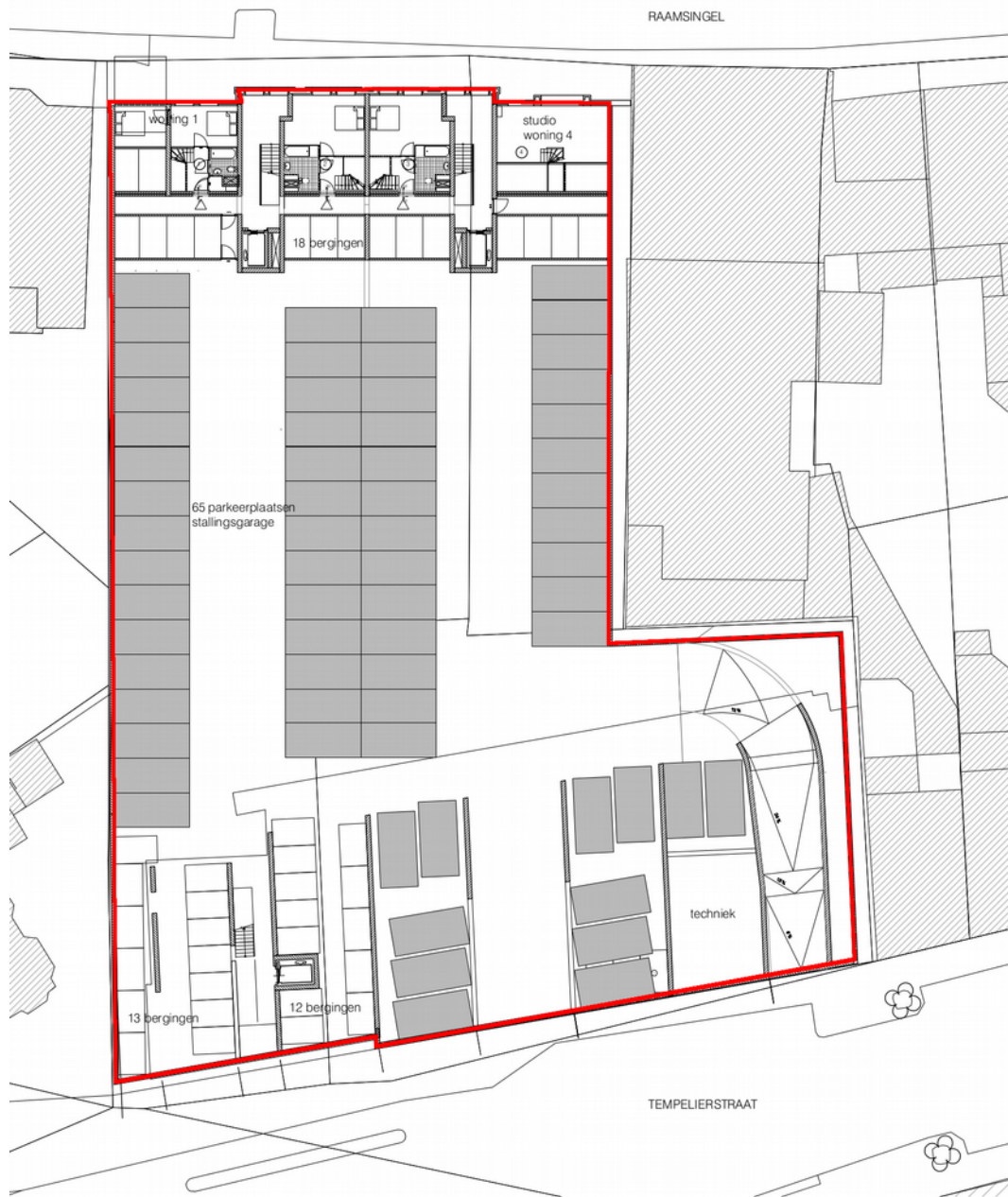

Figuur 11: Bestaande situatie (links) en nieuwe situatie (rechts).

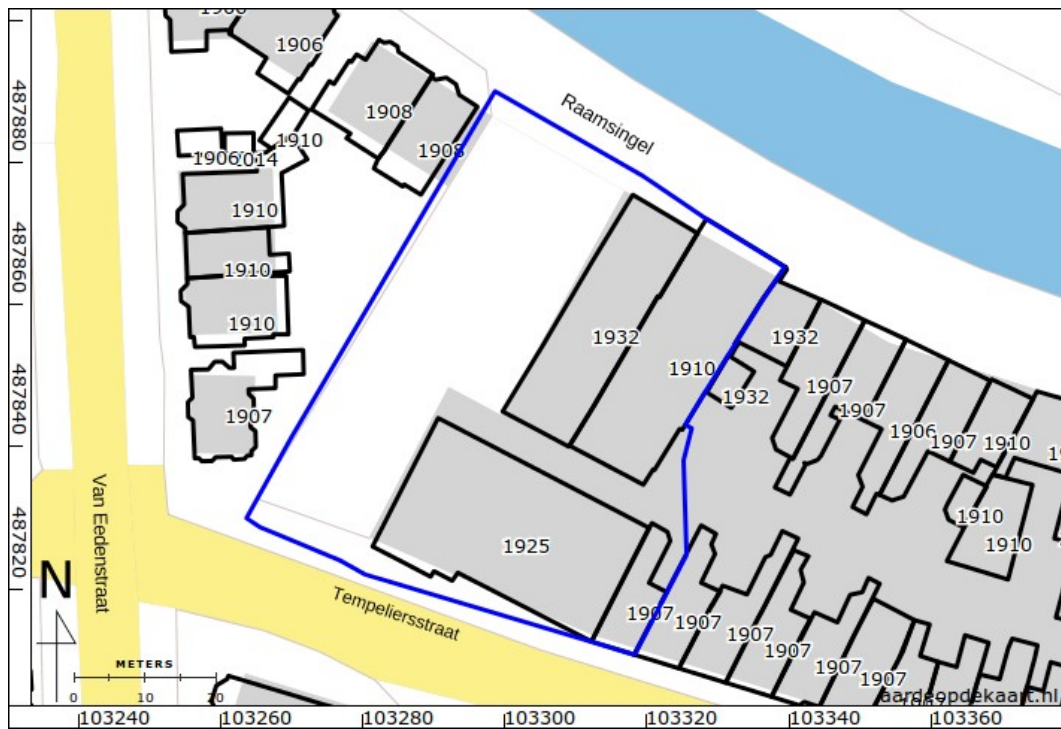

Figuur 12: Plattegrond begane grond nieuwe situatie.

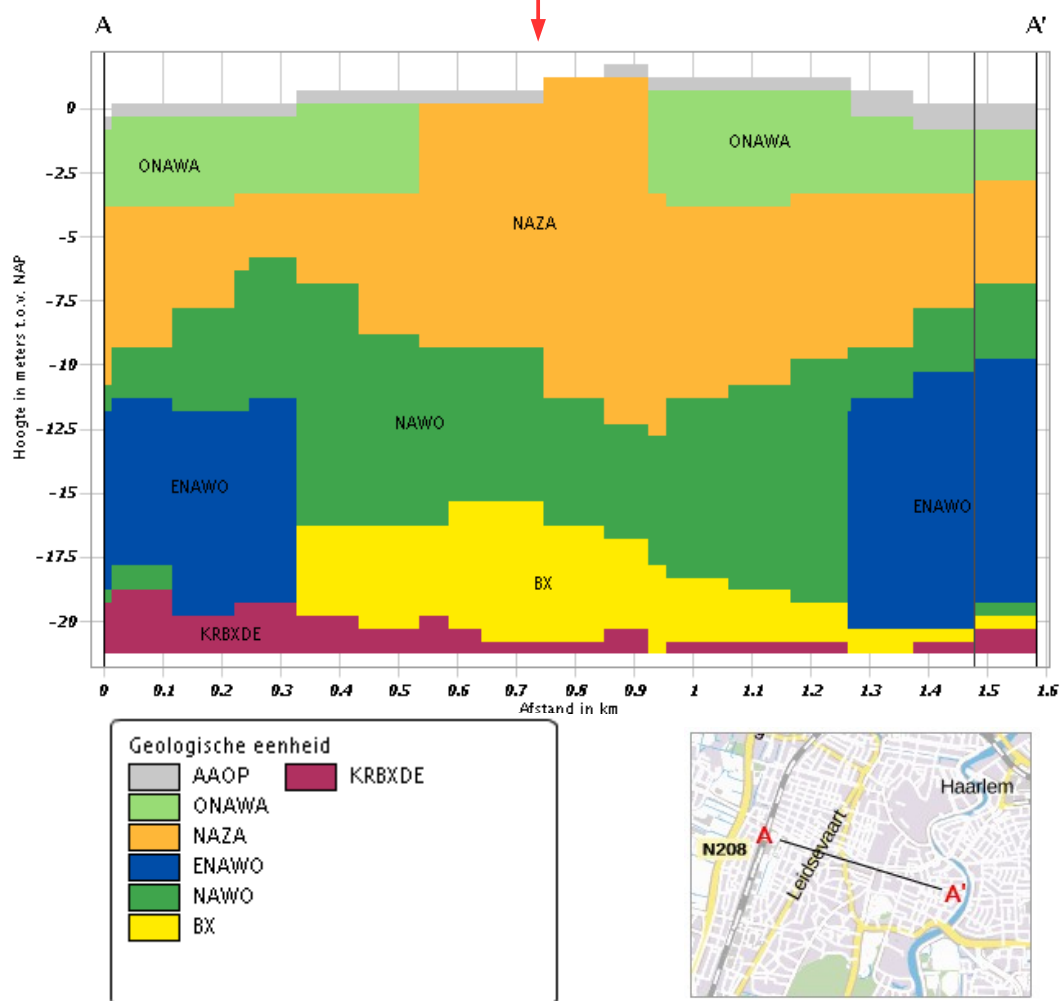
Figuur 13: Contour van de kelder onder het nieuwe gebouw.

Figuur 14: Bouwjaar van de panden in het plangebied (Kadaster 2013).

Verticale Doorsnede GeoTOP v1.3

Figuur 15: Geologisch profiel (Dinoloket). Het plangebied ligt ter hoogte van de rode pijl.

AAOP: Antropogene afzettingen, opgebrachte grond

ONAWA: Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Walcheren (gedeelte boven NAZA)

NAZA: Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Zandvoort

ENAWO: Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Wormer (geulafzettingen generatie E)

NAWO: Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Wormer

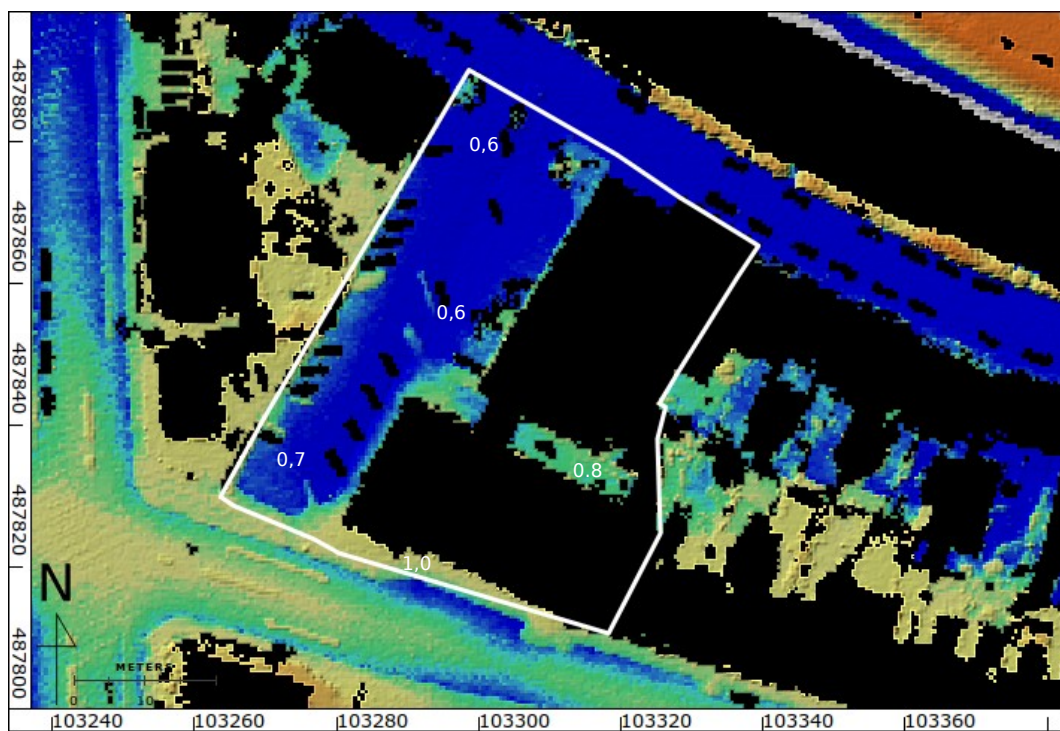
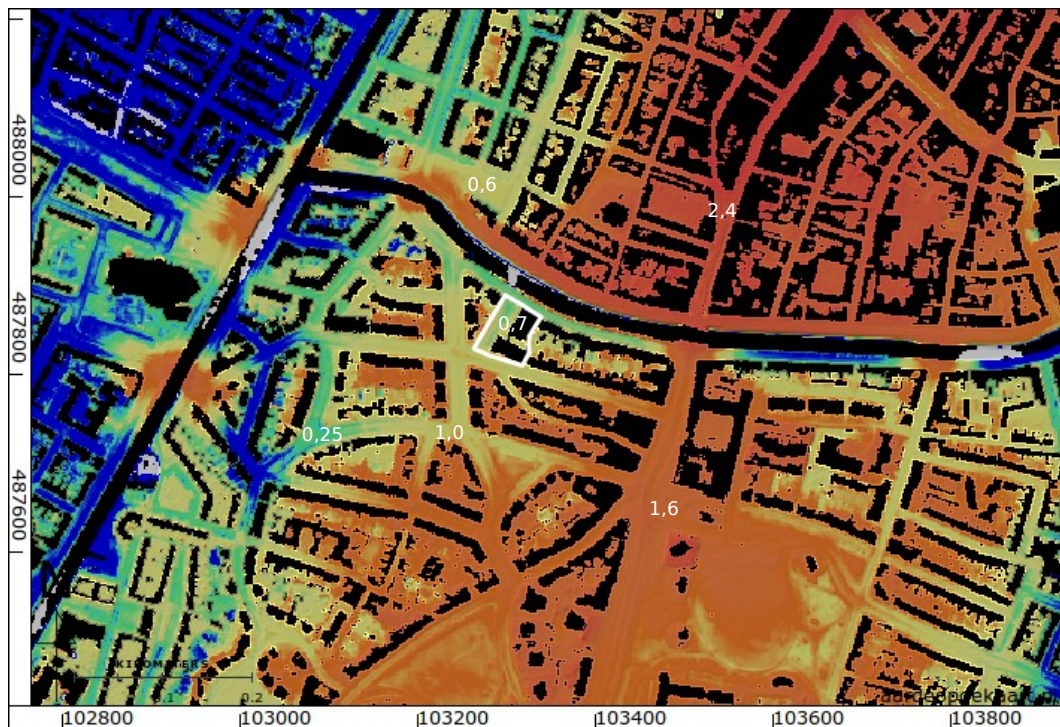
BX: Formatie van Boxtel

KRBXDE: Formatie van Kreftenheye en Formatie van Boxtel, Laagpakket van Delwijnen

Figuur 16: Geologische kaart (Blokzijl en Metten 1995). Het plangebied ligt in zone: Duinzand (Oude Duinen) op strandwalzand.

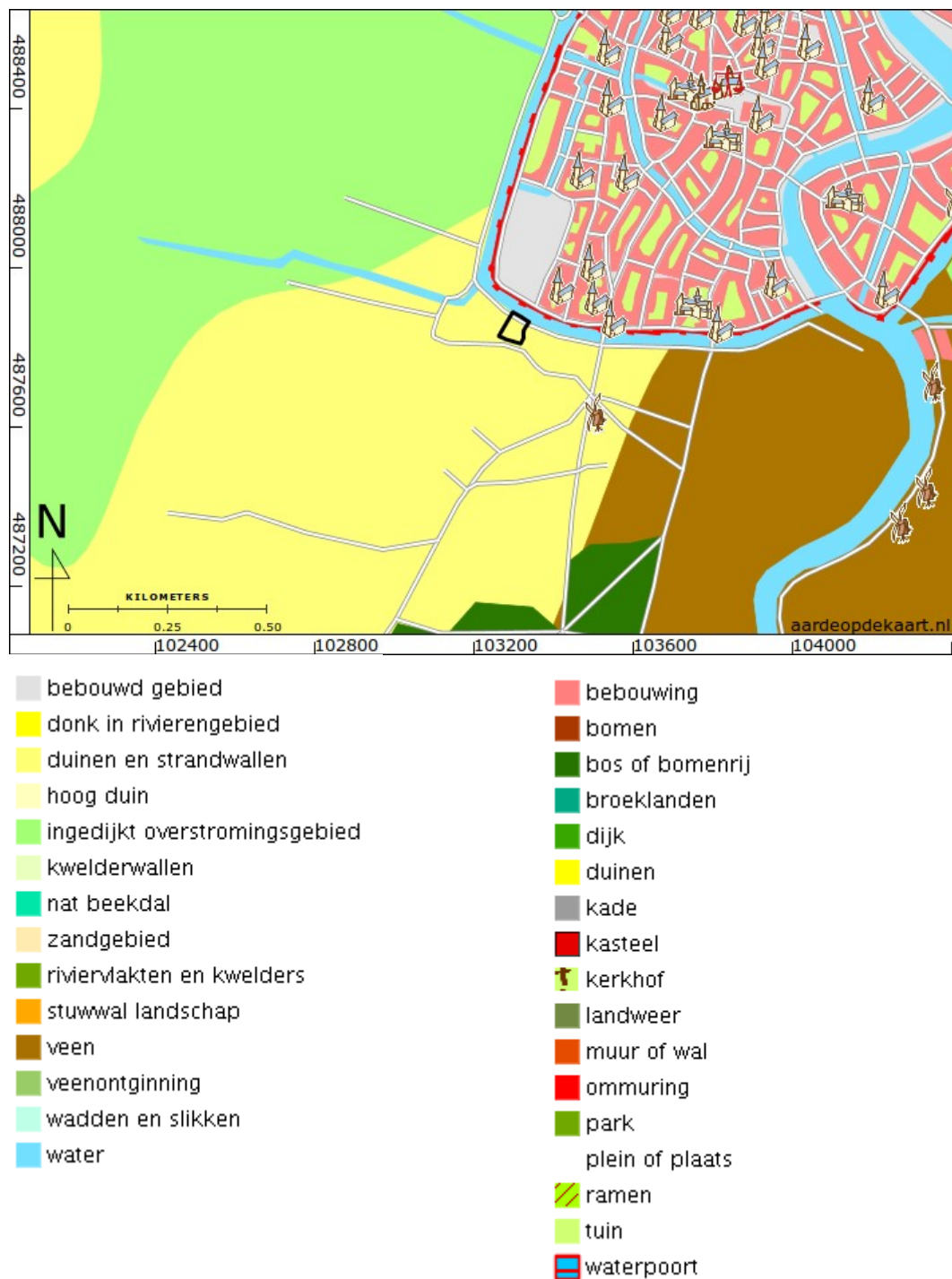

Figuur 17: Hoogte-reliëfkaart op basis van het AHN (Kadaster en PDOK 2014).
Hoogtewaarden in meters ten opzichte van N.A.P.

Figuur 18: Stadsplattegrond Haarlem ca. 1560 van Van Deventer (Van Deventer 1558), zie fig. 19 voor een gedigitaliseerde versie.

Figuur 19: Stadsplattegrond Jacob van Deventer (Deventer 1559; Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

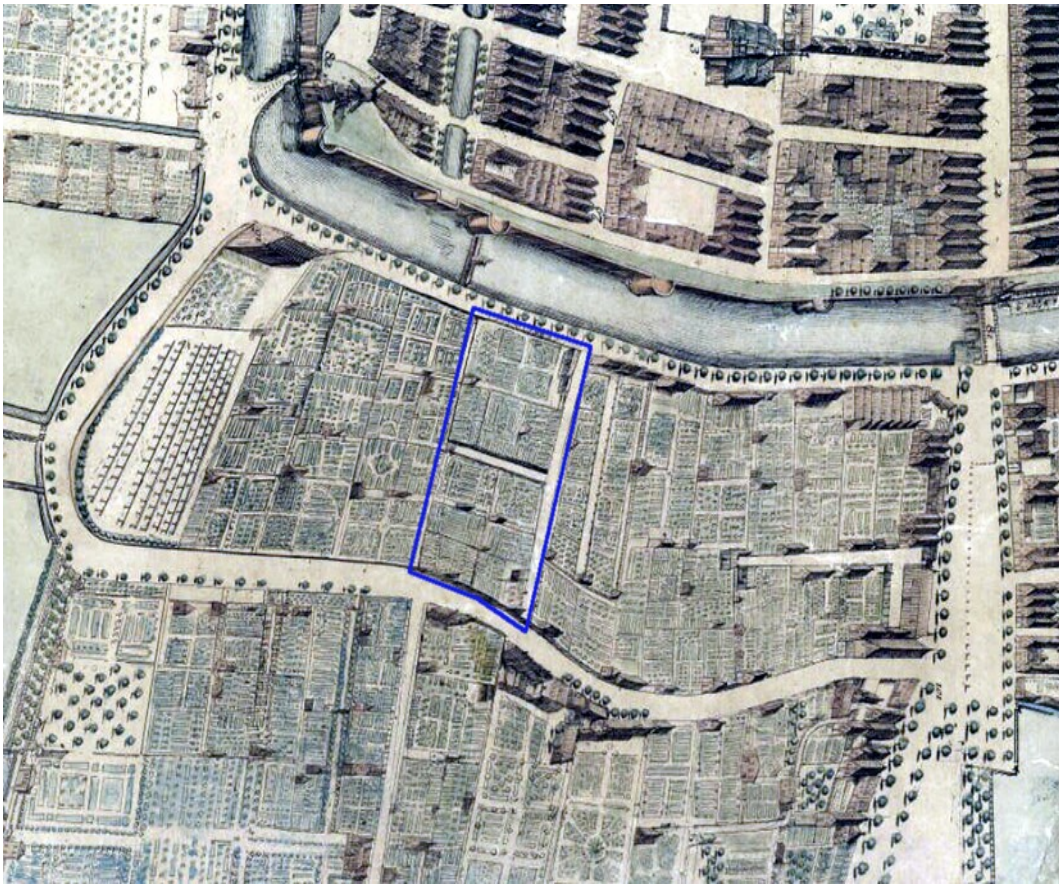

Figuur 20: Kaartboek van het Rijnland uit 1615, blad 2: Haarlem (Balthasar en Berckenrode 1615).

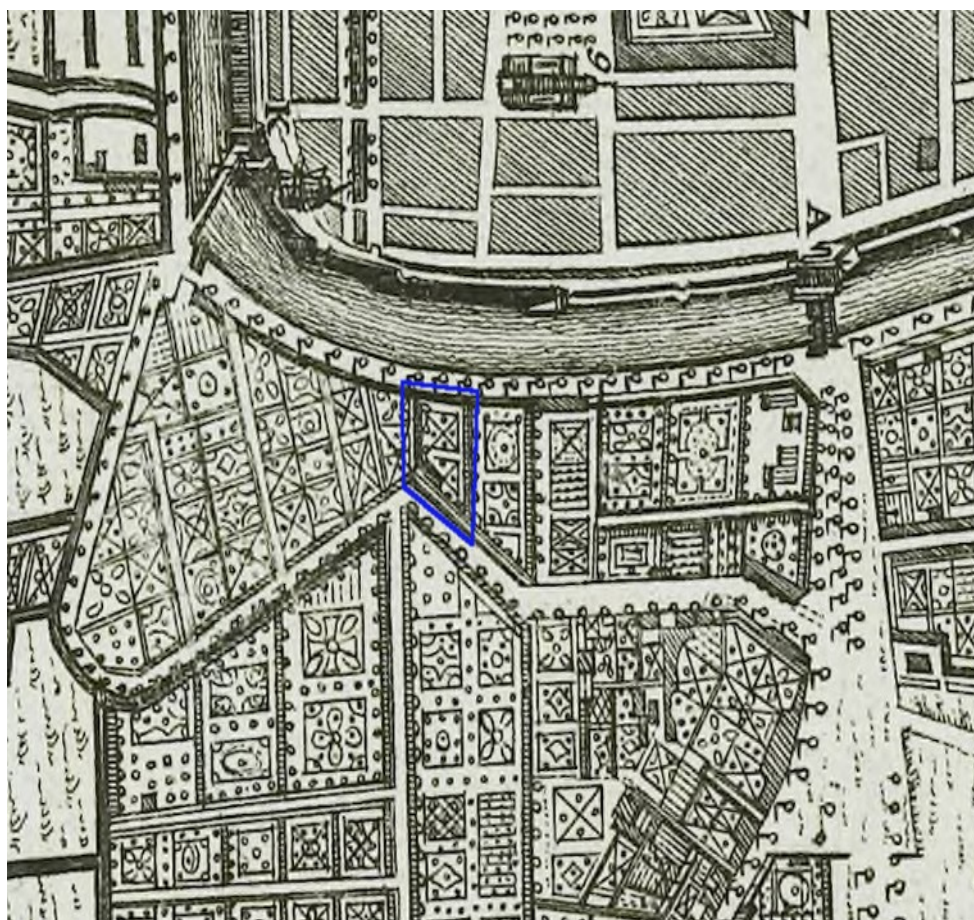
Figuur 21: Atlas Tooneel der Steden, blad Haarlem (Blaeu 1649).

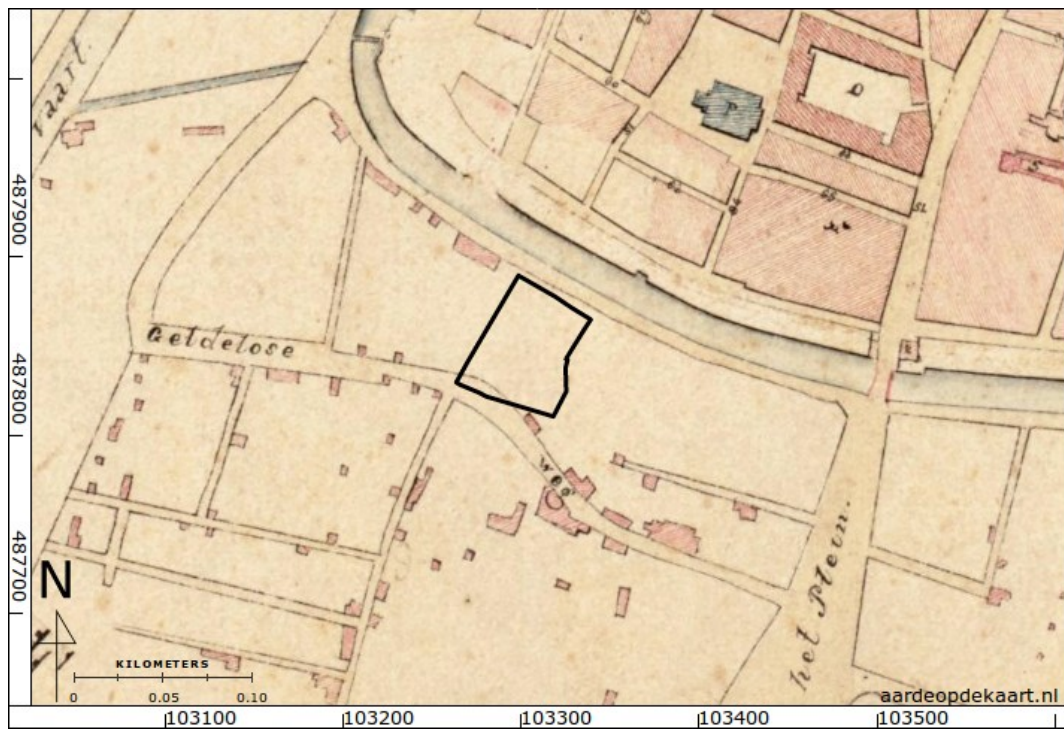

Figuur 22: Kaart uit 1688 (De Hooghe 1688). Het noorden is links.

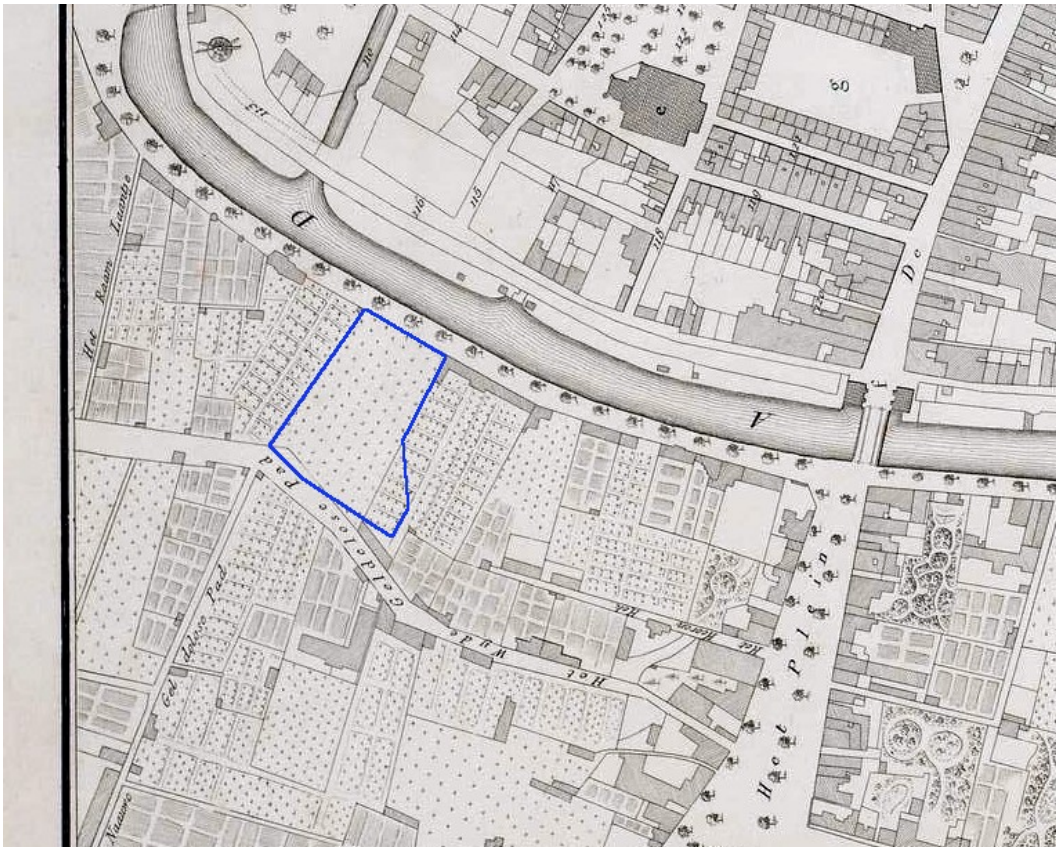

Figuur 23: Haarlem in 1742 (Tirion en Spinder 1742).

Figuur 24: Kadastrale Minuut (1811-1832).

Figuur 25: Kaart van Nautz uit 1822 (Nautz 1822).

Figuur 26: Bonnekaart 1877.

Figuur 27: Bonnekaart 1900, blad 346 – Haarlem.

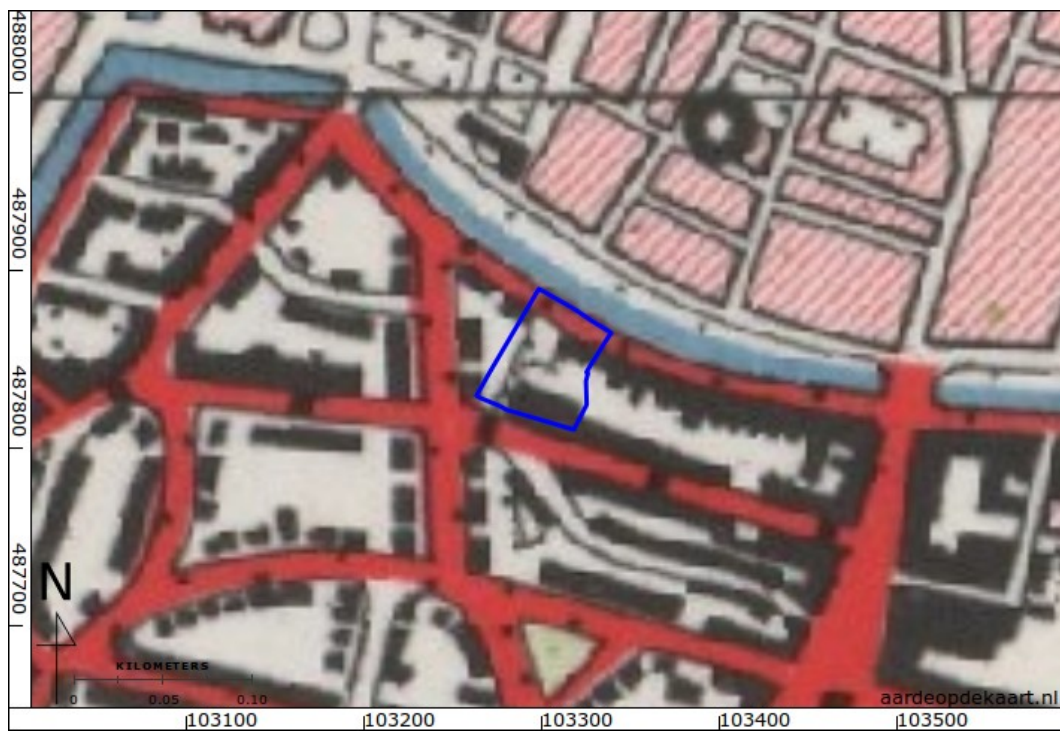

Figuur 28: Bonnekaart 1905.

Figuur 29: Bonnekaart 1926.

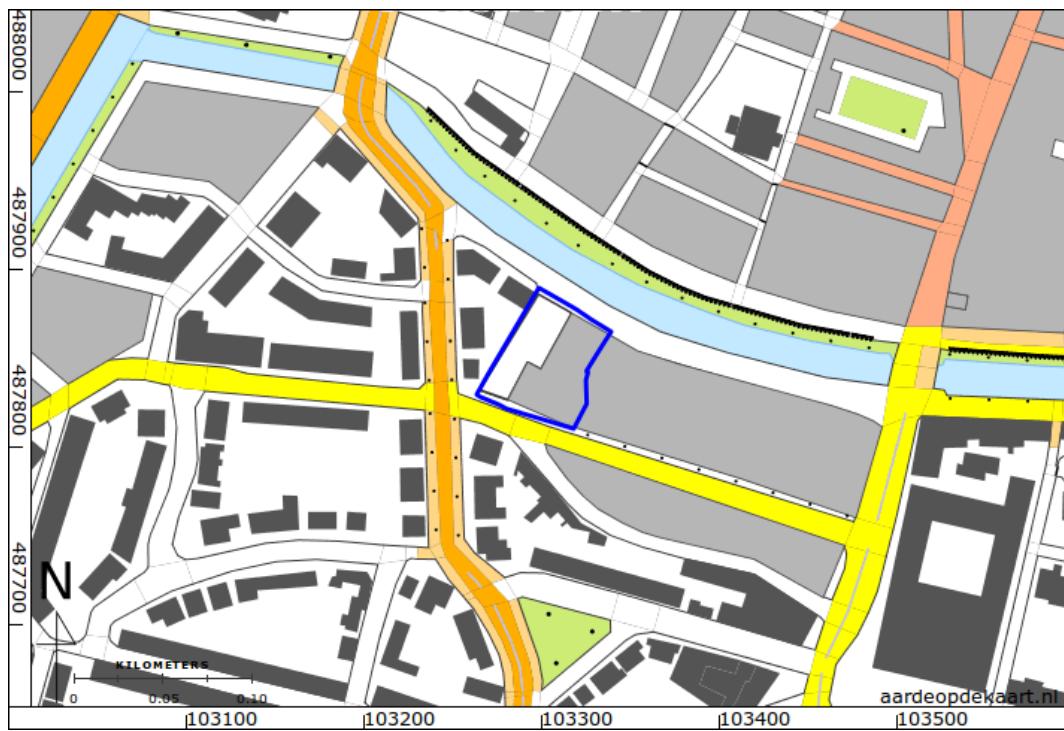
Figuur 30: Topografische kaart blad 25A, 1952.

Figuur 31: Topografische kaart 1961.

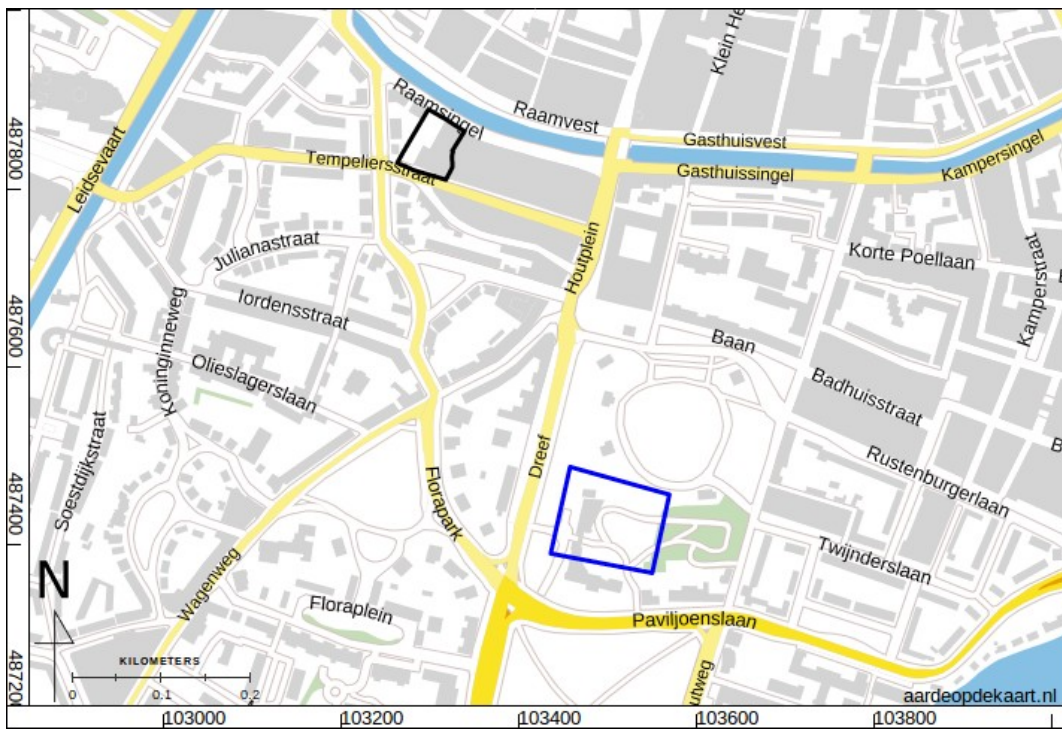
Figuur 32: Topografische kaart 1995.

Figuur 33: Actuele topografische kaart (top10vector).

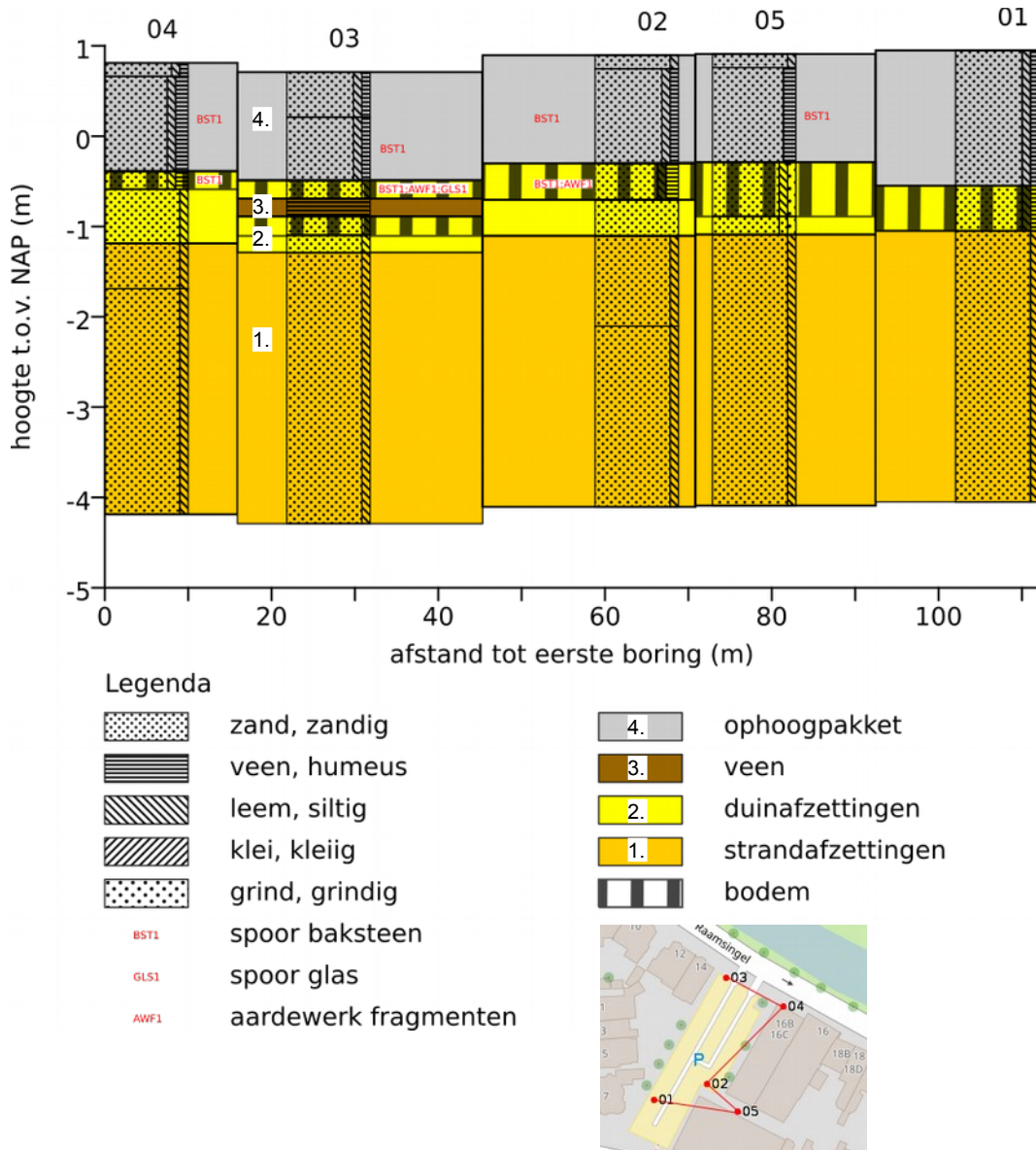

Figuur 35: Ligging van het archeologisch onderzoek bij het Provinciehuis Paviljoen Welgelegen, met blauwe lijn.

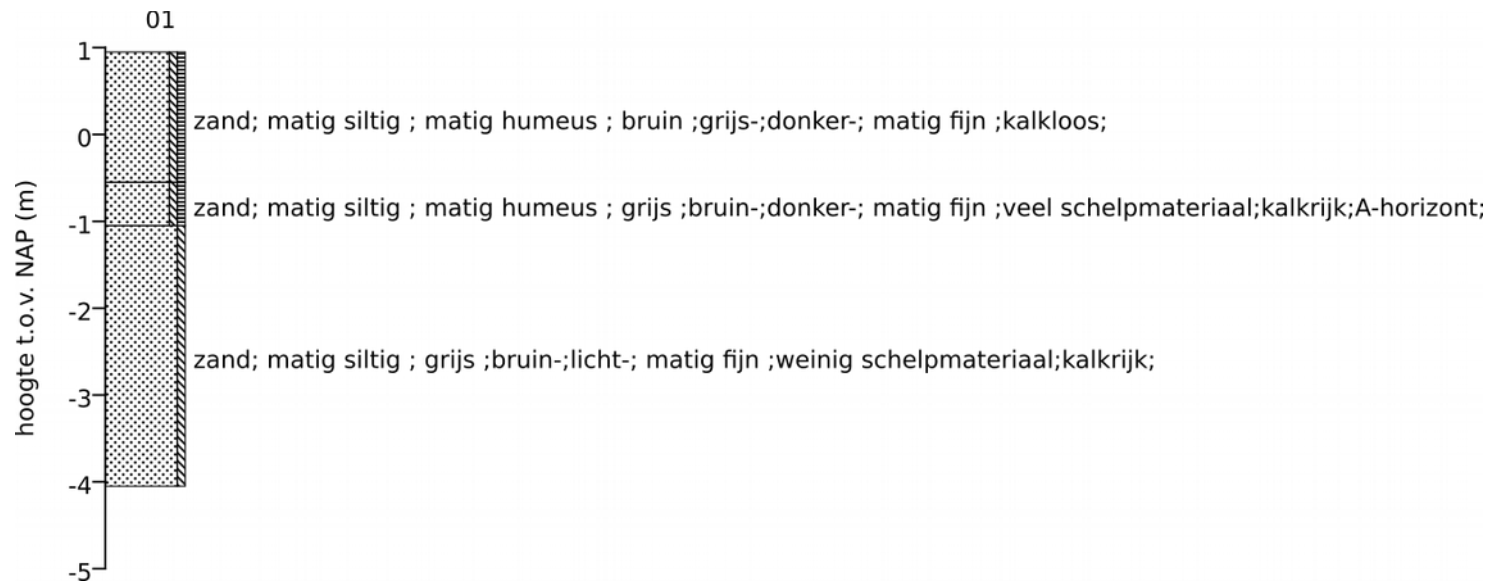
Figuur 36: Boorpuntenkaart met verspreiding van indicatoren.

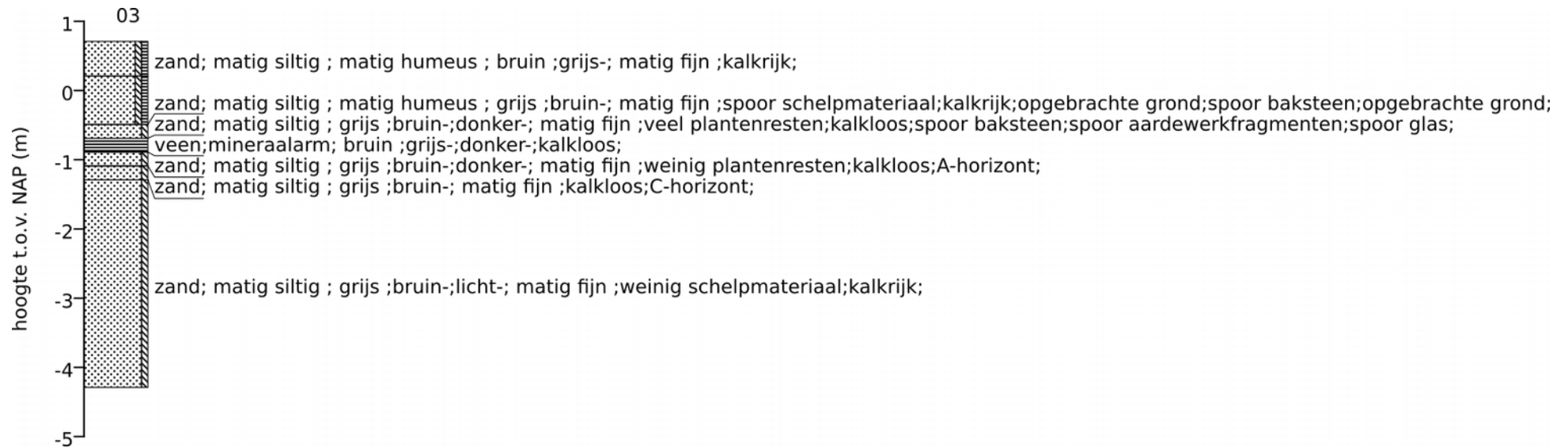
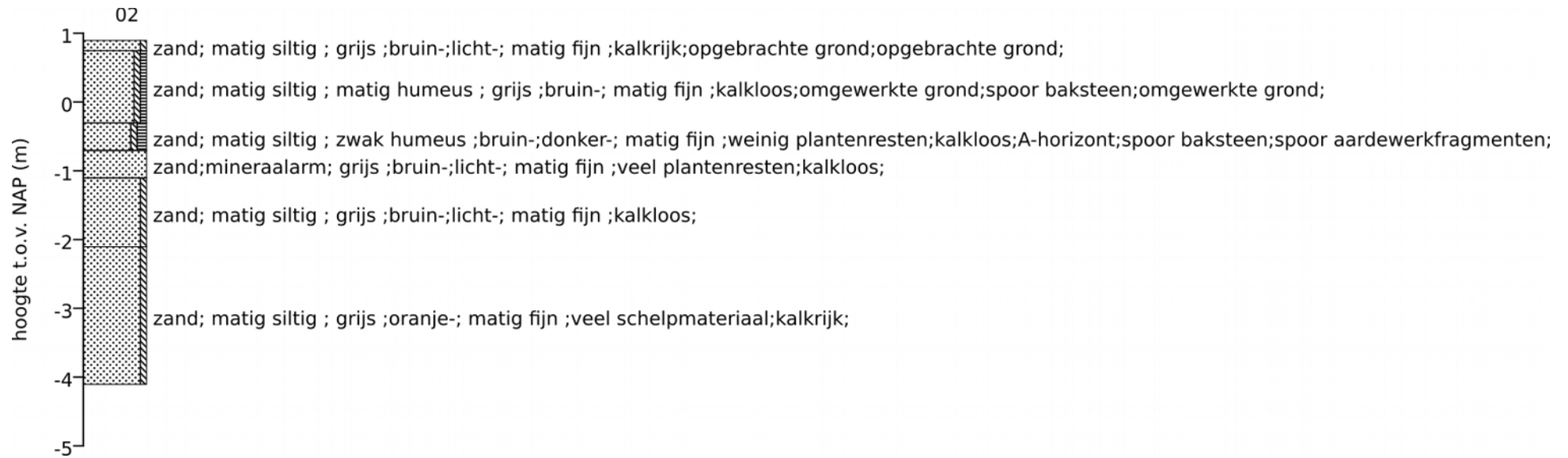

Figuur 37: Schematische doorsnede.

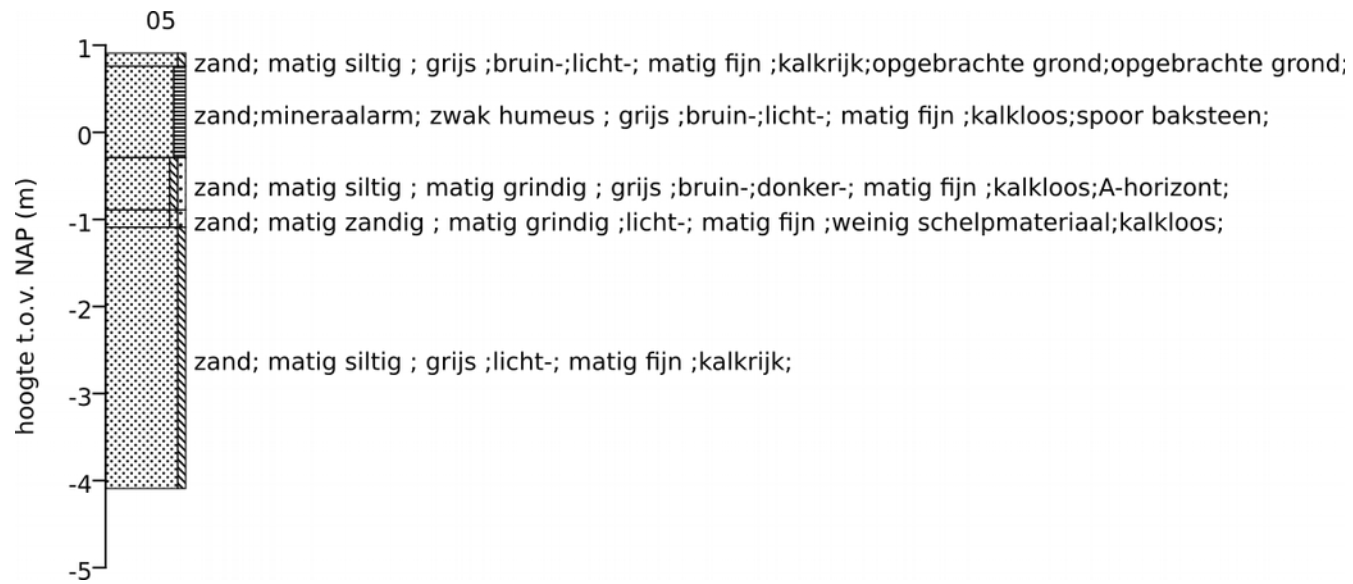
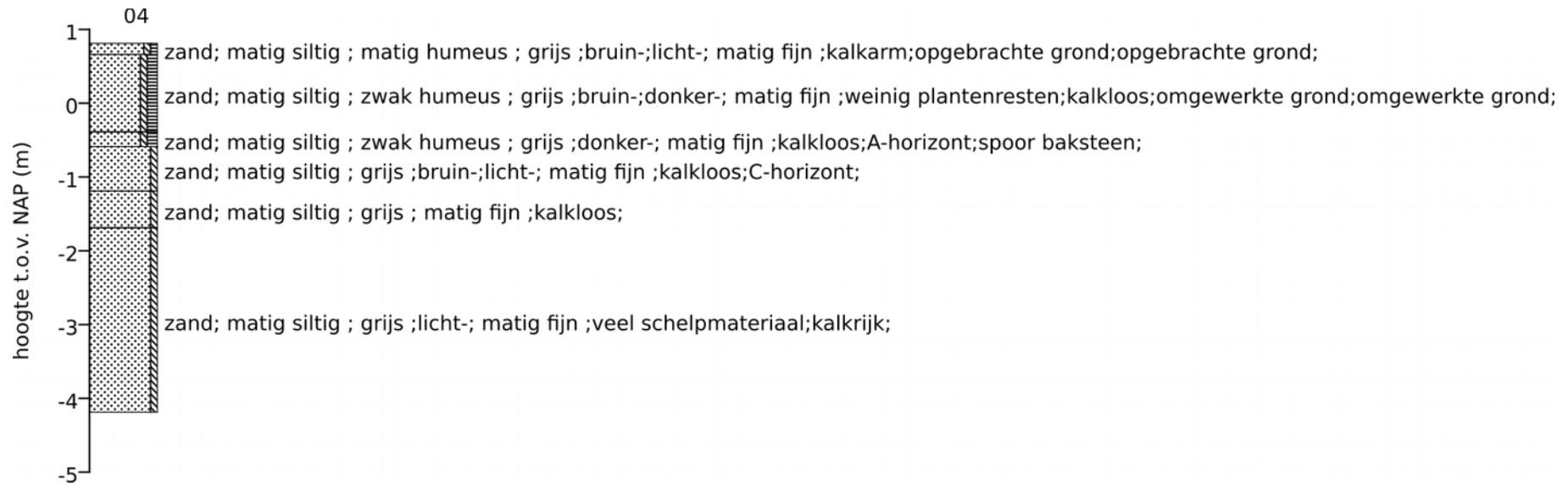
Bijlage 1: Boorprofielen

Bijlage 2: Boorbeschrijvingen

nr.	grens (cm - mv) grond		bijmenging	mediaan	kleur	kalk	antropogene bijmengingen	horizonten	boortype	overig
	onder	boven								
01	0	150 zand	zwak siltig; zwak humeus	matig fijn	donker-grijs-bruin	kalkloos			10cm- Edelmanboring	recent verstoord
	150	200 zand	zwak siltig; zwak humeus	matig fijn	donker-bruin-grijs	kalkrijk		A-horizont	10cm- Edelmanboring	veel schelpmateriaal
	200	500 zand	zwak siltig	matig fijn	licht-bruin-grijs	kalkrijk			4 cm Zuigerbuis	weinig schelpmateriaal
02	0	15 zand	zwak siltig	matig fijn	licht-bruin-grijs	kalkrijk			10cm- Edelmanboring	opgebrachte grond
	15	120 zand	zwak siltig; zwak humeus	matig fijn	bruin-grijs	kalkloos	spoor baksteen		10cm- Edelmanboring	omgewerkte grond; baksteen spikkels
	120	160 zand	zwak siltig; matig humeus	matig fijn	donker-bruin-	kalkloos	spoor baksteen; spoor aardewerkfragmenten	A-horizont	10cm- Edelmanboring	weinig plantenresten; duinafzettingen
	160	200 zand	mineraalarm	matig fijn	licht-bruin-grijs	kalkloos			10cm- Edelmanboring	veel plantenresten; duinafzettingen
	200	300 zand	zwak siltig	matig fijn	licht-bruin-grijs	kalkloos			4 cm Zuigerbuis	strandafzettingen
	300	500 zand	zwak siltig	matig fijn	oranje-grijs	kalkrijk			4 cm Zuigerbuis	veel schelpmateriaal; strandafzettingen
03	0	50 zand	zwak siltig; zwak humeus	matig fijn	grijs-bruin	kalkrijk			10cm- Edelmanboring	
	50	120 zand	zwak siltig; zwak humeus	matig fijn	bruin-grijs	kalkrijk	spoor baksteen		10cm- Edelmanboring	spoor schelpmateriaal; opgebrachte grond
	120	140 zand	zwak siltig	matig fijn	donker-bruin-grijs	kalkloos	spoor baksteen; spoor aardewerkfragmenten ; spoor glas		10cm- Edelmanboring	veel plantenresten
	140	160 veen	mineraalarm		donker-grijs-bruin	kalkloos			10cm- Edelmanboring	
	160	180 zand	zwak siltig	matig fijn	donker-bruin-grijs	kalkloos		A-horizont	10cm- Edelmanboring	weinig plantenresten
	180	200 zand	zwak siltig	matig fijn	bruin-grijs	kalkloos		C-horizont	10cm- Edelmanboring	

nr.	grens (cm - mv) grond		bijmenging	mediaan	kleur	kalk	antropogene bijmengingen	horizonten	boortype	overig
	onder	boven								
	200	500 zand	zwak siltig	matig fijn	licht-bruin-grijs	kalkrijk			4 cm Zuigerbuis	weinig schelpmateriaal; strandafzettingen
04	0	15 zand	zwak siltig; zwak humeus	matig fijn	licht-bruin-grijs	kalkarm			10cm- Edelmanboring	opgebrachte grond
	15	120 zand	zwak siltig; matig humeus	matig fijn	donker-bruin-grijs	kalkloos	spoor baksteen		10cm- Edelmanboring	weinig plantenresten; omgewerkte grond; baksteen fragmenten
	120	140 zand	zwak siltig; matig humeus	matig fijn	donker-grijs	kalkloos	spoor baksteen	A-horizont	10cm- Edelmanboring	
	140	200 zand	zwak siltig	matig fijn	licht-bruin-grijs	kalkloos		C-horizont	10cm- Edelmanboring	duinafzettingen;
	200	250 zand	zwak siltig	matig fijn	grijs	kalkloos			4 cm Zuigerbuis	strandafzettingen
	250	500 zand	zwak siltig	matig fijn	licht-grijs	kalkrijk			4 cm Zuigerbuis	veel schelpmateriaal
05	0	15 zand	zwak siltig	matig fijn	licht-bruin-grijs	kalkrijk			10cm- Edelmanboring	opgebrachte grond
	15	120 zand	mineraalarm; matig humeus	matig fijn	licht-bruin-grijs	kalkloos	spoor baksteen		10cm- Edelmanboring	
	120	180 zand	zwak siltig; zwak grindig	matig fijn	donker-bruin-grijs	kalkloos		A-horizont	10cm- Edelmanboring	oude akkerlaag; duinafzettingen
	180	200 zand	zwak zandig; zwak grindig	matig fijn	licht-	kalkloos			10cm- Edelmanboring	weinig schelpmateriaal
	200	500 zand	zwak siltig	matig fijn	licht-grijs	kalkrijk			4 cm Zuigerbuis	strandafzettingen

Coördinaten van de boringen:

nr,	X (m RD)	Y (m RD)	Z (cm NAP)
01	103275	487843	95
02	103294	487848	90
03	103300	487885	71
04	103320	487875	81
05	103304	487839	91